

ISSN: 2786-8591 (print)
ISSN: 2786-8605 (online)

ГУМАНІТАРНИЙ ФОРУМ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

ТОМ 2, № 2, 2024

HUMANITARIAN FORUM

SCIENTIFIC JOURNAL

VOL. 2, № 2, 2024

ГУМАНІТАРНИЙ ФОРУМ HUMANITARIAN FORUM

*Державна реєстрація:
Рішення Національної ради України з питань
телебачення та радіомовлення №793 від 14.03.2024,
протокол №10, ідентифікатор медіа R30-03159*

Науковий журнал

ТОМ 2, № 2, 2024

Київ 2024

*Державна реєстрація:
Рішення Національної ради України з питань телебачення та радіомовлення
№ 793 від 14.03.2024, протокол № 10, ідентифікатор медіа R30-03159*

*Журнал включено до наукометричних баз:
– Google Scholar
– OUCI (Open Ukrainian Citation Index)
– PBN (Polska Bibliografia Naukowa)*

*Засновник / Редакція:
Наукова установа «Науково-дослідний центр сталого розвитку»
Рік заснування: 2022
Періодичність видання: 2 рази на рік*

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Наукової установи «Науково-дослідний центр сталого розвитку»
(протокол № 8 від 17 грудня 2024 року)*

*Founder, Editorial and Publisher: Centr for Sustainable Development
Year of foundation: 2022*

*Recommended for printing and distribution
via the Internet by the Academic Council
of Centr for Sustainable Development
(Minutes No. 8 of December 17, 2024)*

В журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем сучасної науки.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

The journal publishes scientific articles on topical issues of modern science.

The materials are published in the original language in the author's edition.

The editors do not always share the opinions and views of the author. The authors of the publications are responsible for the accuracy of facts, names, place names, quotations, figures and other information.

In accordance with the Law of Ukraine "On Copyright and Related Rights", when using the scientific ideas and materials of this collection, references to the authors and publications are mandatory.

ISSN: 2786-8591 (Print) | 2786-8605 (Online)

Головний редактор

Мачинська Наталія Ігорівна — доктор педагогічних наук, професор, Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна

Редакційна колегія

Андросович Ксенія Анатоліївна — доктор психологічних наук, старший дослідник, заклад вищої освіти «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая», Київ, Україна

Біляковська Ольга Орестівна — доктор педагогічних наук, професор, Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна

Галян Олена Іванівна — доктор педагогічних наук, професор, Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна

Квас Олена Валеріївна — доктор педагогічних наук, професор, Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна

Козубцов Ігор Миколайович — доктор педагогічних наук, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, Київ, Україна

Колодяжна Алла Володимирівна — кандидат психологічних наук, доцент, Київський національний університет технологій та дизайну, Київ, Україна

Криstopчук Тетяна Євгенівна — доктор педагогічних наук, професор, Відокремлений структурний підрозділ «Рівненський фаховий коледж Національного університету біоресурсів і природокористування України», Рівне, Україна

Олійник Марія Іванівна — доктор педагогічних наук, професор, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, Україна

Оверчук Вікторія Анатоліївна — доктор економічних наук, кандидат психологічних наук, професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса, Україна

Радчук Галина Кіндратівна — доктор психологічних наук, професор, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, Україна

Садова Ірина Ігорівна — доктор педагогічних наук, професор, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Дрогобич, Україна

Смолінська Олеся Євгенівна — доктор педагогічних наук, професор, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Ґжицького, Львів, Україна

Субашкевич Ірина Романівна — кандидат психологічних наук, доцент, Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна

Otilia Clipa — доцент, професор, д-р філософії PhD, Університет Стефана Чел Маре, Сучава, Румунія

Editor-in-Chief

Machynska Nataliia Igorivna — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

Editorial team

Androsovykh Kseniia — Doctor of Psychological Sciences, Senior Researcher, Higher Educational Institution “Academician Yuriy Bugay International Scientific and Technical University”, Kyiv, Ukraine,

Bilyakovska Olha — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

Halian Olena — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

Kvas Olena — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

Kolodyazhna Alla — PhD in Psychology, associate professor, Kyiv National University of Technologies and Design, Kyiv, Ukraine

Kozubtsov Ihor — Doctor of Pedagogical Sciences, Candidate of Technical Sciences, Senior researcher, Military Institute of telecommunications and informatization named after Heroes of Krut, Kyiv, Ukraine

Krystopchuk Tetiana — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Lecturer of Humanities Separated structural subdivision “Rivne Professional College of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine”, Rivne, Ukraine

Oliinyk Mariia — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Pedagogy and Psychology of Preschool Education Department, Chernivtsi, Ukraine

Overchuk Victoria — Doctor of Economics, Candidate of Psychological Sciences, Professor, Vasyl' Stus Donetsk National University, Ukraine

Radchuk Halyna — Doctor of Psychological Sciences, Professor, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine

Sadova Iryna — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, Ukraine

Smolinska Olesia — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv, Lviv, Ukraine

Subashkevych Iryna — Candidate of Psychological Sciences, Docent, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

Otilia Clipa — associate doctor, Director departament, Department of Education Sciences, Stefan cel Mare University, Suchava, Romania

ЗМІСТ

Моложон Каріна Олександрівна ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ГАЛУЗЕЙ ПРИРОДНИЧИХ НАУК В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ОСВІТИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР.....	7
Галян Олена Іванівна ПСИХОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ КУЛЬТУРИ БАТЬКІВСТВА	14
Овчаренко Ганна Миколаївна ПОДОЛАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ТА КОМУНІКАТИВНОГО ВІДЧУЖЕННЯ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ДИТИНИ ЗІ СКЛАДНИМ ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ КОРЕКЦІЙНОЇ ТА РОЗВИВАЛЬНОЇ РОБОТИ ПРИ ЕФЕКТИВНІЙ СПІВПРАЦІ З БАТЬКАМИ.....	21
Дашенкова Наталя Миколаївна, Коробкіна Тетяна Володимирівна ГУМАНІСТИЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ТА ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД У СФЕРІ ІТ: АКТУАЛЬНІСТЬ І РОЗВИТОК.....	25
Пінчук Олег Олександрович, Холоденко Олена Віталіївна МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ.....	29
Стець Валентина Іванівна ЕФЕКТИВНІСТЬ МУЗИКОТЕРАПІЇ В РОБОТІ З ДІТЬМИ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	34

CONTENTS**Molozhon Karina**

FEATURES OF THE ORGANIZATION OF PROFESSIONAL TRAINING OF TEACHERS
IN NATURAL SCIENCES IN THE CONTEXT OF INTEGRATION OF DOMESTIC EDUCATION
INTO THE EUROPEAN EDUCATIONAL AREA7

Halian Olena

PSYCHOLOGICAL CONTEXT OF PARENTING CULTURE..... 14

Ovcharenko Anna

OVERCOMING SOCIAL AND COMMUNICATIVE ALIENATION DURING DISTANCE EDUCATION
OF A CHILD WITH COMPLEX SPEECH IMPAIRMENT WITH THE HELP OF CORRECTIVE
AND DEVELOPMENTAL WORK WITH EFFECTIVE COOPERATION WITH PARENTS.....21

Dashenkova Natalia, Korobkina Tatiana

HUMANISTIC MANAGEMENT AND PSYCHOLOGICAL SUPPORT IN THE FIELD OF IT:
RELEVANCE AND DEVELOPMENT.....25

Pinchuk Oleh, Kholodenko Olena

INTERCULTURAL COMMUNICATION29

Stets Valentyna

THE EFFECTIVENESS OF MUSIC THERAPY IN WORKING WITH CHILDREN WITH VISUAL
IMPAIRMENTS: PSYCHOLOGICAL ASPECT.....34

УДК 37.014.54:37.091.3:502/504

Моложон Каріна Олександрівна

*Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького,
доктор філософії в галузі 09 Біологія,
асистент кафедри ботаніки, екології та садово-паркового господарства*

Molozhon Karina Oleksandrivna

*Bohdan Melitopol State Pedagogical University Khmelnytskyi,
Doctor of Philosophy in the field of 09 Biology,
assistant of the department of botany, ecology and horticulture
ORCID: 0000-0002-3158-3478*

[https://doi.org/10.60022/3\(2\)-1GF](https://doi.org/10.60022/3(2)-1GF)

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ГАЛУЗЕЙ ПРИРОДНИЧИХ НАУК В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ОСВІТИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР

FEATURES OF THE ORGANIZATION OF PROFESSIONAL TRAINING OF TEACHERS IN NATURAL SCIENCES IN THE CONTEXT OF INTEGRATION OF DOMESTIC EDUCATION INTO THE EUROPEAN EDUCATIONAL AREA

Анотація. Вступ. Сучасний стан розвитку вищої освіти України характеризується орієнтацією на європейські цінності в освіті та вивчення європейського досвіду організації професійної освіти. Це обумовлено структурною схожістю систем вищої освіти у межах Болонської системи, яка уможливіє їх компаративний аналіз. Окрім цього, сформульовані європейські пріоритети в освіті є цілком суголосними українським. Зокрема, підвищення якості та ефективності освіти, забезпечення якісної підготовки майбутніх вчителів (in-service training). Тому, виправданим є інтерес до вивчення системи професійної підготовки вчителів у країнах Європейського Союзу, які займають високі позиції світових рейтингів за критерієм якості та доступності освіти, рівнем професійної підготовки вчителів та рівнем знань учнів, виявлених у міжнародних оцінюваннях.

Мета. Метою дослідження є розкриття концептуальних підходів до організації підготовки педагогічних працівників галузей природничих наук в країнах Європейського союзу в контексті інтеграції України в європейський освітній простір та запозичення позитивного досвіду впровадження інновацій в освітній процес.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативні документи України та країн Європейського Союзу, що регулюють підготовку педагогічних кадрів у природничих науках; 2) праці вітчизняних та зарубіжних авторів, що провадять свої науково-практичні дослідження щодо підготовки педагогічних кадрів у природничих науках в країнах ЄС.

В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: порівняльний метод (компаративний аналіз) (порівняння програм підготовки вчителів біології, хімії, фізики тощо між українськими та європейськими ЗВО для виявлення відмінностей у структурі, змісті та тривалості навчання), метод систематизації та узагальнення (узагальнення практик і моделей підготовки

педагогічних кадрів з метою визначення підходів, що можуть сприяти інтеграції в європейський простір), метод аналізу освітніх програм та навчальних планів (аналіз і порівняння планів навчання, обсягів кредитів ECTS, дисциплін психолого-педагогічного та методичного циклів. Це дає змогу визначити, наскільки зміст навчальних курсів відповідає сучасним європейським стандартам), метод кейс-стаді (глибоке дослідження та опис конкретних випадків (кейсів), що дозволяють зосередитися на окремих ефективних програмах, практиках чи методах підготовки вчителів природничих наук).

Результати. У науковій статті виявленні основні підходи і методи навчання, які застосовуються в європейських країнах, зокрема акцент на практико-орієнтованих та міждисциплінарних підходах. Виокремлені ключові компетенції, якими мають володіти педагоги природничих наук у Європі, зокрема компетенції у сфері інтеграції новітніх технологій та інноваційних методів навчання. Встановлено відмінності у структурі та наповненні програм підготовки вчителів природничих наук у європейських країнах та Україні. Визначено, які дисципліни та теми потребують адаптації або розширення для відповідності європейським вимогам.

Перспективи. В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на пропозиції щодо оновлення змісту навчальних планів і програм для майбутніх учителів біології, хімії, фізики та інших природничих наук з урахуванням європейських підходів.

Це надасть змогу розробити рекомендації, моделі або план дій для впровадження європейських стандартів у систему підготовки педагогічних працівників природничих наук, що може включати рекомендації щодо реформування навчального процесу, практики та стажувань, запровадження обов'язкових курсів з інноваційних методик викладання, інтеграції цифрових технологій у навчальний процес та розвитку навичок науково-дослідницької діяльності.

Ключові слова: професійна підготовка педагогів, європейський освітній простір, інтеграція освіти, європейські стандарти освіти, інноваційні методи навчання, практико-орієнтоване навчання, інтернаціоналізація освіти, міжнародна співпраця в освіті.

Summary. *Introduction.* The current state of development of higher education in Ukraine is characterised by a focus on European values in education and the study of European experience in organising vocational education. This is due to the structural similarity of higher education systems within the Bologna system, which makes it possible to analyse them comparatively. In addition, the formulated European priorities in education are fully in line with the Ukrainian ones. In particular, improving the quality and effectiveness of education, ensuring quality training of future teachers (in-service training). Therefore, there is a justified interest in studying the system of teacher training in the European Union, which occupy high positions in world rankings in terms of quality and accessibility of education, the level of teacher training and the level of knowledge of students, as revealed in international assessments.

Purpose. The purpose of the study is to reveal conceptual approaches to the organisation of training of teachers of natural sciences in the European Union in the context of Ukraine's integration into the European educational space and to borrow positive experience of introducing innovations into the educational process.

Materials and methods. The research materials are: 1) regulatory documents of Ukraine and the European Union regulating the training of teachers in the natural sciences; 2) works of domestic and foreign authors conducting their scientific and practical research on the training of teachers in the natural sciences in the EU countries.

The following scientific methods were used in the research: comparative method (comparative analysis) (comparison of teacher training programmes in biology, chemistry, physics, etc. between Ukrainian and European HEIs to identify differences in the structure, content and duration of training), method of systematisation and generalisation (generalisation of practices and models of teacher training to identify approaches that can facilitate integration into the European space), method of analysis of educational programmes and curricula (analysis and comparison of the content of the curricula). This makes it possible to determine the extent to which the content of training courses meets modern European standards), case study method (in-depth research and description of specific cases (cases) that allow focusing on individual effective programmes, practices or methods of science teacher training).

Results. The research article identifies the main approaches and methods of teaching used in European countries, in particular, the emphasis on practice-oriented and interdisciplinary approaches. The key competences that science teachers in Europe should possess are highlighted, in particular, competences in the field of integration of the latest technologies and innovative teaching methods. Differences in the structure and content of science teacher training programmes in European countries and Ukraine are identified. It is determined which disciplines and topics need to be adapted or expanded to meet European requirements.

Discussion. In further research, it is proposed to focus on proposals for updating the content of curricula and programmes for future teachers of biology, chemistry, physics and other natural sciences, taking into account European approaches.

This will make it possible to develop recommendations, models or an action plan for the implementation of European standards in the system of training of science teachers, which may include recommendations for reforming the educational process, practice and internships, introducing compulsory courses on innovative teaching methods, integrating digital technologies into the educational process and developing research skills.

Keywords: professional training of teachers, European educational area, integration of education, European education standards, innovative teaching methods, practice-oriented learning, internationalisation of education, international cooperation in education.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку вищої освіти України характеризується орієнтацією на європейські цінності в освіті та вивчення європейського досвіду організації професійної освіти. Це обумовлено структурною схожістю систем освіти у межах Болонської системи, яка уможливило їх компаративний аналіз. Окрім цього, сформульовані європейські пріоритети в освіті є цілком суголосними українським. Зокрема, підвищення якості та ефективності освіти, забезпечення якісної підготовки майбутніх вчителів (in-service training). Тому, виправданим є інтерес до вивчення системи професійної підготовки вчителів у країнах Європейського Союзу, які займають високі позиції світових рейтингів за критерієм якості та доступності освіти, рівнем професійної підготовки вчителів та рівнем знань учнів, виявлених у міжнародних оцінюваннях.

Метою статті є розкриття концептуальних підходів до організації підготовки педагогічних працівників галузей природничих наук в країнах Європейського союзу в контексті інтеграції України в європейський освітній простір та запозичення позитивного досвіду впровадження інновацій в освітній процес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні значна частина наукових робіт присвячена аналізу впровадження європейських стандартів в українську освітню систему, зокрема, таких як Болонський процес, Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система (ECTS) та Європейські рамки кваліфікацій (1). Дослідники (наприклад, В.Радкевич, Л.Пуховська) звертають увагу на необхідність адаптації навчальних планів та програм підготовки педагогічних кадрів до вимог європейських освітніх стандартів, що сприяє мобільності та конкурентоспроможності випускників у міжнародному освітньому просторі (2).

Вчені, такі як Н.Є. Гончаренко, зазначають, що компетентнісний підхід дозволяє майбутнім педагогам не лише здобути знання, але й застосовувати їх на практиці, розвиваючи навички критичного мислення та інноваційної діяльності. Це, своєю чергою, є необхідним для викладачів природничих дисциплін, де відбувається постійний розвиток нових знань і технологій (3). Роботи таких авторів, як Н.Базиляк, О.Бескорса, відзначають, що це сприяє розвитку у педагогів інтеграційного підходу та практико-орієнтованого навчання, яке важливе для ефективного викладання природничих дисциплін у школах (3, 4).

Дослідження, присвячені питанням академічної мобільності, підкреслюють її важливість для

професійного розвитку педагогів та вдосконалення їхніх професійних навичок (наприклад, дослідження Д.Кириченко, Т.Ключкович, А.Ключкович) (5,6). Зокрема, зазначається, що стажування за кордоном, участь у міжнародних конференціях та спільних проектах з європейськими колегами дозволяють викладачам природничих наук вдосконалити свої знання, розширити педагогічний досвід і принести нові ідеї до вітчизняної освіти. Численні дослідження вказують на важливість інтеграції цифрових технологій у процес підготовки педагогів природничих наук.

Науковці, такі як Є.Антончик, І.Артьомов, М.Ляшко, зазначають, що сучасна освітня система має швидко адаптуватися до новітніх цифрових тенденцій, що є ключовим аспектом європейської освіти. Дистанційні технології, використання інтерактивних платформ, симуляторів і віртуальних лабораторій дозволяють не лише розширити доступ до знань, але й сприяють розвитку цифрових компетентностей викладачів (7,8). Такі автори, як В.Белан, І.Соломаха, підкреслюють, що професійна підготовка педагогів природничих наук має базуватися на дослідницьких проектах і роботі в лабораторіях, що сприяє кращому розумінню наукових методів та формуванню критичного мислення (9,10).

Таким чином, на основі аналізу останніх досліджень можна зробити висновок, що підготовка педагогічних кадрів у галузі природничих наук в Україні має орієнтуватися на інтеграцію європейських освітніх стандартів, розвиток компетентнісного підходу, впровадження STEM-освіти, практико-орієнтованого навчання та цифрових технологій. Ці аспекти не тільки допоможуть підвищити якість освіти в Україні, але й сприятимуть інтеграції в європейський освітній простір.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативні документів України та країн Європейського Союзу, що регулюють підготовку педагогічних кадрів у природничих науках; 2) праці вітчизняних та зарубіжних авторів, що провадять свої науково-практичні дослідження щодо підготовки педагогічних кадрів у природничих науках в країнах ЄС.

В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: порівняльний метод (компаративний аналіз)(порівняння програм підготовки вчителів біології, хімії, фізики тощо між українськими та європейськими ЗВО для виявлення відмінностей у структурі, змісті та тривалості навчання), метод систематизації та узагальнення (узагальнення практик і моделей підготовки

педагогічних кадрів з метою визначення підходів, що можуть сприяти інтеграції в європейський простір), метод аналізу освітніх програм та навчальних планів (аналіз і порівняння планів навчання, обсягів кредитів ECTS, дисциплін психолого-педагогічного та методичного циклів. Це дає змогу визначити, наскільки зміст навчальних курсів відповідає сучасним європейським стандартам), метод кейс-стаді (глибоке дослідження та опис конкретних випадків (кейсів), що дозволяють зосередитися на окремих ефективних програмах, практиках чи методах підготовки вчителів природничих наук).

Виклад основного матеріалу. У контексті підвищення уваги до природничої освіти учнів та студентів назріла необхідність удосконалити підготовку вчителів природничих напрямків, зокрема біології, наповнити її новими формами, методами та технологіями. Оскільки важливим складником професійної підготовки майбутніх фахівців природничих наук є методична підготовка, вивчення сучасних моделей професійної освіти і навчання країн Європейського Союзу можна розглядати як джерело інноваційного досвіду, що допоможе підвищити престижність і статус національної професійної освіти і, водночас, сприятиме її реформуванню та інтеграції в європейський та світовий освітньо-науковий простір (11). Аналіз науково-методичної літератури та нормативних документів дозволяє стверджувати, що недостатньо уваги приділено питанням адаптації зарубіжного досвіду щодо удосконалення та загального розвитку професійної педагогічної освіти в Україні. Наразі є потреба в узагальненні та систематизації європейського досвіду методичної підготовки майбутніх викладачів природничих наук та впровадженні кращих його здобутків у вітчизняній педагогічній освіті.

Розглядаючи вчителів як основних агентів впровадження європейської стратегії розвитку освіти, європейські інституції проголосили педагогічну освіту однією з основ європейської соціальної моделі (2). Підготовка майбутнього вчителя в університетах країн Євросоюзу здійснюється в контексті освітньої стратегії Європейського Союзу, з урахуванням культурної спадщини цих країн та базується на концепціях педагогічної освіти. У закладах вищої освіти європейського освітнього простору підготовка майбутніх фахівців природничих наук здійснюється в університетах, вищих педагогічних школах, інститутах та інших вищих навчальних закладах. Це відбувається переважно під час навчання в магістратурі, яке триває два роки і становить 120 кредитів ECTS. Деякі методичні дисципліни можуть викладатися на рівні бакалаврату (3 роки навчання, 180 кредитів ECTS). Для тих студентів, які мають бажання працювати вчителем біології, в університетах багатьох європейських країн (Румунія, Бельгія, Словенія) виокремлено 30 кредитів на предмети дидактичного (психолого-педагогічного) циклу. Вказаний цикл може передбачати вивчення таких дисциплін:

- спеціальна дидактика біології; практика з дидактики біології (пасивна практика — спостереження за уроками, активна практика, рефлексивна практика); загальна дидактика (курс лекцій, вправи, спостереження, практика); аналіз діяльності освітнього закладу та політика в галузі освіти; основи соціології освіти; медіаосвіта; міждисциплінарний семінар; професійна етика та формування громадянськості; психологія навчання підлітків і молоді (Льєзький університет, Бельгія);
- дидактика біології, практикум з дидактики біології, інформаційно-комунікаційні технології в біологічній освіті, наставництво в позакласній діяльності та педагогічна практика (Університет м. Марибор, Словенія);
- «Знання професії», «Конструювання професійних експериментів та аналіз практики», «Натуралістичне стажування на місцевості», «Методологія поглибленого вивчення дисципліни», «Аналіз професійних ситуацій», «Навчання біології» та «Дидактика природничих наук» (Інститут підготовки педагогічних кадрів Версальської академії, Франція).

У вищих навчальних закладах Німеччини в навчальних планах майбутніх учителів біології спеціально виокремлено педагогічний модуль, який охоплює 20–25% навчального часу. Так, у Вищій педагогічній школі міста Карлсруе для магістрів-біологів навчальним планом передбачено такі дисципліни дидактико-методичного спрямування: «Педагогічні та дидактичні основи екологічної освіти», «Екскурсійна дидактика» та «Дидактика й екологічна освіта» (12).

Базовою дисципліною у методичній підготовці фахівців природничих наук більшості європейських країн є «Дидактика біології» («Дидактика та епістемологія біології», «Дидактика природничих наук», «Дидактика біології та охорони навколишнього середовища»). У вищих навчальних закладах різних країн Європи її обсяг становить орієнтовно від 6 до 16 кредитів. Ця дисципліна є деяким аналогом навчальної дисципліни «Методика навчання біології», яка викладається в українських університетах, проте має низку особливостей. Серед європейських країн лише в Болгарії залишилася назва дисципліни «Методика на обучението по биология» («Методика навчання біології»).

Узагальнення змісту навчальних програм з «Дидактики біології» дало можливість визначити тематику основних розділів дисципліни, наприклад: дидактика біології як наука; завдання навчання природознавства та біології на різних рівнях і в різних типах навчальних закладів; дидактичні принципи; форми навчання біології (індивідуальне навчання, масове і фронтальне навчання, індивідуалізоване навчання, навчальні проекти, диференційоване навчання, групове і кооперативне навчання, командне навчання); методи навчання біології (монологічні та діалогічні словесні методи, робота з підручниками та книгами, демонстрування, дидактичні ігри, дискусії,

ситуаційне моделювання та інсценізація, мозковий штурм, навчання через практичну діяльність учнів, методи повторення і практичної реалізації знань; автодидактичні методи, або методи самонавчання: робота з джерелами інформації, використання комп'ютера, робота з визначником, робота з робочим зошитом); класичні та сучасні засоби навчання; навчання через дослідження і відкриття; оцінювання результатів навчання біології (якісна і кількісна оцінка учнів з біології, дидактичні тести, міжнародні програми TIMSS та PISA); екскурсії з біології; позакласна і позашкільна робота з біології; робота з обдарованими учнями; екологічне виховання в біологічній освіті, виховання здорового способу життя тощо (13).

Особливу увагу варто приділити тематиці практичних занять з дидактики біології. Заняття передбачають висвітлення таких проблем: аналіз навчальних програм з біології; правильне формулювання мети уроку; визначення стратегій навчання, методів, прийомів та форм навчання біології; самостійне проектування навчальних посібників; освітні вимірювання; розроблення детального плану уроку; організація освітнього проекту як програми групової діяльності; розроблення інструкцій для проведення дослідів та лабораторних занять; підготовка учнів до біологічної олімпіади; спостереження за уроками біології, підготовка та проведення пробних уроків у середній школі; проведення педагогічних досліджень у навчальних закладах.

Крім дидактики біології, в європейських університетах студентам пропонують й інші дисципліни природничого та методичного спрямування, наприклад:

- «Освіта для сталого розвитку», «Природознавство в середній школі», «Нові медіа у природничій освіті» — у Педагогічному університеті імені Комісії національної освіти в Кракові (Польща);
- «Методи і форми активізації навчання природничих предметів», «Актуальні питання викладання біології», «Вправи з дидактики біології», «Дидактичні аспекти викладання біології», «Екологічна освіта та виховання в умовах початкової та середньої школи», «Екскурсії у викладанні біології та природознавства», «Міждисциплінарні зв'язки в біології», «Спостереження і експеримент у шкільній практиці», «Практикум з методики навчання біології», «Шкільні проекти», «Теорія і практика шкільних навчальних програм», «Методи дослідження в природничій освіті» — у Карловому університеті в Празі (Чехія);
- «Техніка і методика шкільних експериментів з біології», «Нові інформаційні технології в природничих науках», «Статева освіта та підготовка до шлюбу та батьківства», «Нові тенденції у викладанні предмета», «Роль учителя у профілактиці наркоманії та інших залежностей», «Засоби мотивації у навчанні хімії», «Нові тенденції у викладанні біології» — в Університеті Коменського в Братиславі (Словаччина);
- «Викладання біології», «Біологічна освіта», «Останні досягнення в галузі біологічної освіти»,

«Спеціальна методика викладання» — у Дебреценському університеті (Угорщина);

- «Практикум з дидактики біології», «ІКТ в біологічній освіті», «Наставництво в позакласній діяльності» — в Університеті м. Марибор (Словенія);
- «Вибрані розділи біології з дидактикою», «Позашкільні заняття з біології», «Екологічна освіта», «Обдарованість і творчість у школі», «Організми у навчанні біології» — у Люблянському університеті (Словенія);
- «Методика і техніка навчального експерименту з біології», «Електронне і дистанційне навчання в біологічній освіті», «Позакласна робота з біології», «Екологічна освіта і виховання», «Прикладна психологія в біологічній освіті», «Інноваційні технології в навчанні біології», «Міжпредметні зв'язки у навчанні біології», «Управління якістю біологічної освіти в середній школі», «Педагогічне конструювання та комп'ютерні технології у навчанні біології» — у Софійському університеті «Св. Климент Охридський» (Болгарія) тощо. Під час методичної підготовки студентів використовують метод проектів, мікрОВикладання, тренінги, метод розв'язання типових педагогічних ситуацій, кейс-технології, технологію «майстерня», а також ІК-технології.

Особливого значення у методичній підготовці майбутніх фахівців природничих наук надають педагогічній практиці в закладах загальної середньої освіти. Так О. Локшина, аналізуючи європейські концепції професійної підготовки вчителів, акцентує на значущості професійних знань та практичного досвіду, важливості педагогічної практики, надання пріоритету саме практичним професійним знанням у підготовці вчителя-предметника та інші (14). В європейських університетах педагогічні практики проводять у середніх школах різних типів, що забезпечує формування методичної готовності до роботи за фахом «учитель біології середніх навчальних закладів», адже «поза практикою підготовка майбутніх учителів є явищем неможливим» (15). Наприклад, у Гданському університеті (Польща) навчання біологів у магістратурі становить загалом 300 год. занять і 150 год. практики викладання, проведених у середніх школах. Студенти проходять три види практики, що відображено в навчальному плані: спостереження уроків, асистування вчителю та самостійне проведення занять.

Варто зазначити, що в багатьох країнах (Словенії, Румунії, Польщі) обов'язковим є оформлення портфоліо практики, яке студенти презентують під час звіту. Так, у Люблянському університеті студенти упродовж двох років (2 і 4 семестри) проходять педагогічну практику в початковій і середній школі, під час якої вони спостерігають за проведенням уроків учителем-наставником, допомагають йому організовувати навчальний процес, ознайомлюються зі шкільною документацією, готують, проводять і оцінюють власні заняття та формують портфоліо педагогічної практики. Оцінюють практику після

публічного захисту портфоліо. У Румунії також передбачено підсумкове оцінювання портфоліо практики (16). Про серйозне ставлення до методичної підготовки майбутніх учителів біології в європейських країнах свідчить наявність спеціалізованих кафедр та лабораторій дидактики біології або дидактики природничих наук, які успішно функціонують в університетах Польщі, Чехії, Словаччини, Словенії, Швейцарії, Німеччини та інших країнах.

Таким чином, методичну підготовку майбутніх учителів біології тлумачать як цілеспрямоване формування у студентів методичних компетентностей у контексті розв'язання методичних задач зі шкільного курсу біології. Вона забезпечується опануванням студентами дисципліни «Дидактика біології» та інших практико-орієнтованих природничих дисциплін методичного циклу, а також вирішенням конкретних педагогічних ситуацій та проходженням педагогічної практики в закладах загальної середньої освіти. Під час навчання методичних дисциплін використовують сучасні методи та технології навчання (інтерактивні, проектні, «майстерня», кейс-технології, портфоліо, ІКТ та ін.). Важливу роль у методичній підготовці відіграють різні види педагогічної практики, які дають можливість студентам пересвідчитись у правильному виборі професії, а також забезпечують формування готовності до майбутньої професійної діяльності.

Незважаючи на те, що в рамках Європейського Союзу відсутня єдина модель підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів і кожна країна-член європейської співдружності зберігає власну систему, адаптуючи її до загальноєвропейських вимог, вирішення проблеми в цих країнах направлено на вироблення єдиних вимог до педагога, який вивчає європейську тематику. Він повинен мати вищу освіту, бути творчою особистістю, відкритою для всього нового й прогресивного, готовою до постійного підвищення свого професійного рівня, здатною озброїти

учнів і студентів відповідними знаннями, уміннями й навичками.

Отже, методична підготовка майбутніх фахівців природничих наук в університетах європейського освітнього простору має практико-орієнтований характер і спрямована не лише на засвоєння певного кола методичних знань, а й формування умінь практично вирішувати реальні ситуації зі шкільної практики.

Висновки. Таким чином, українським ученим-педагогам доцільно більш ґрунтовно ознайомитись з досвідом зарубіжних країн з проблеми методичної підготовки викладачів природничих наук і впроваджувати кращі здобутки у вітчизняних ЗВО. Він сприятиме перетворенню професійної освіти природничого фаху на важливий фактор сталого соціально-економічного розвитку України, підвищенню її конкурентоспроможності на міжнародному рівні, створенню передумов для професійної реалізації та самореалізації особистості. Поєднання гуманістичних традицій української педагогіки та зарубіжного досвіду виховання особистості, здатної до активних самостійних дій, дозволить створити динамічну, мобільну, конкурентоспроможну модель освітньої системи європейського рівня.

В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на пропозиції щодо оновлення змісту навчальних планів і програм для майбутніх учителів біології, хімії, фізики та інших природничих наук з урахуванням європейських підходів.

Це надасть змогу розробити рекомендації, моделі або план дій для впровадження європейських стандартів у систему підготовки педагогічних працівників природничих наук, що може включати рекомендації щодо реформування навчального процесу, практики та стажувань, запровадження обов'язкових курсів з інноваційних методик викладання, інтеграції цифрових технологій у навчальний процес та розвитку навичок науково-дослідницької діяльності.

Список використаних джерел

1. Радкевич В. Професійна освіта і навчання: європейський контекст розвитку. Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України Професійна педагогіка. 2018;(14).
2. Пуховська Л. Професійна освіта та інновації: досвід країн Європейського Союзу. Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України Професійна педагогіка. 2018;(14).
3. Базиляк Н.О. Особливості формування та реалізації освітньої політики в гуманітарній сфері щодо стратегії інновацій у країнах Європейського Союзу. Таврійський науковий вісник Серія: Публічне управління та адміністрування. 2022;(2).
4. Бескорса О. Цифрова трансформація суспільства та її вплив на розвиток освіти. Освітньо-науковий простір. 2023;(3 (2)).
5. Кириченко Д. Розвиток академічної мобільності студентів у Німеччині. Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems. 2024;(70).
6. Ключкович Т., Ключкович А. Інтернаціоналізація вищої освіти в Словаччині: цільові пріоритети та особливості реалізації. Перспективи та інновації науки. 2022;(2 (7)).
7. Артьомов І., Ляшко М. Євроінтеграційні аспекти вищої освіти України в контексті сучасних викликів і трендів. Геополітика України: історія і сучасність. 2023;(1(30)).
8. Антончик Є. Основні напрями, динаміка і незворотність модернізаційних процесів в українській освіті. Інноватика у вихованні. 2022;(15).

9. Соломаха І. Особливості розвитку освіти в Україні у XVIII ст.: Національний і європейський виміри. Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка. 2023;177(21).
10. Белан В. Європейська стратегія у сфері інформатизації освіти: перехід до відкритої освіти. Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України Професійна педагогіка. 2018;(15).
11. За заг. ред. Ф.Г.Вашука. Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи : Монографія. Ужгород : ЗакДУ серія «Євроінтеграція: український вимір». 2011;16:10-26.
12. Грицай Н.Б. Теорія і практика методичної підготовки майбутніх учителів біології : монографія. Рівне : О.Зень. 2016;440.
13. Грицай Н.Б. Методика підготовки майбутніх учителів біології в європейському освітньому просторі. Український педагогічний журнал. 2017;№ 3:62-7.
14. Локшина О. Європейські концепції професійної підготовки вчителів. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. 2011; Ч. 2:204-10.
15. Педагогічна Конституція Європи. Преамбула. Вища освіта України. 2013;№ 3:110-6.
16. N.Diminescu N.Ianovici. Caiet metodic pentru practica pedagogică la Biologie. Timișoara: Ed Mirton. 2002;81.

References

1. Radkevych V. Professional education and training: European context of development. Scientific Bulletin of the Institute of Vocational Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine Professional Pedagogy. 2018;(14).
2. Professional education and innovation: Experience of the European union countries. Scientific Bulletin of the Institute of Vocational Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine Professional Pedagogy. 2018;(14).
3. Bazyliak N.O. Features of the formation and implementation of educational policy in the humanitarian sphere in relation to the strategy of innovation in the countries of the European Union. Tavrian Scientific Herald Series: Public Administration and Management. 2022;(2).
4. Digital transformation of society and its impact on the development of education. Educational and scientific space. 2023;(3 (2)).
5. Kirichenko D. Development of academic mobility of students in Germany. Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems. 2024;(70).
6. Kliuchković T., Kliuchković A. Internationalisation of Higher Education in Slovenia: target priorities and features of implementation. Perspectives and innovations of science. 2022;(2 (7)).
7. European integration aspects of higher education in Ukraine in the context of modern challenges and trends. Geopolitics of Ukraine: history and modernity. 2023;(1(30)).
8. The main directions, dynamics and irreversibility of modernisation processes in Ukrainian education. Innovation in education. 2022;(15).
9. Solomakha I. Features of the Development of Education in Ukraine in the XVIII century: National and European Dimensions. Bulletin of the National University 'Chernihiv Collegium' named after TG Shevchenko. 2023;177(21).
10. Belan V. European Strategy in the Field of Education Informatisation: Transition to Open Education. Scientific Bulletin of the Institute of Vocational Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine Professional Pedagogy. 2018;(15).
11. Edited by F.G. Vashchuk. Integration into the European educational space: achievements, problems, prospects: Monograph. Uzhhorod: Transcarpathian State University, Series 'European Integration: Ukrainian Dimension'. 2011;16:10-26.
12. Hrytsai N.B. Theory and practice of methodological training of future biology teachers: a monograph. Rivne: O. Zen. 2016;440.
13. Hrytsai N.B. Methods of training future biology teachers in the European educational space. Ukrainian Pedagogical Journal. 2017;№ 3:62-7.
14. European concepts of professional training of teachers. Collection of scientific works of Uman State Pedagogical University. 2011; Ч. 2:204-10.
15. Pedagogical Constitution of Europe. Preamble. Higher education of Ukraine. 2013;№ 3:110-6.
16. N.Diminescu N.Ianovici. Caiet metodic pentru practica pedagogică la Biologie. Timișoara: Ed Mirton. 2002;81.

УДК 159.922.7

Галян Олена Іванівна*доктор педагогічних наук, професор,**професор кафедри початкової та дошкільної освіти**Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна***Halian Olena***Doctor of Pedagogical Sciences, Professor**Professor of Primary and Preschool Department**Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine*

ORCID: 0000-0001-6070-9669

[https://doi.org/10.60022/3\(2\)-2GF](https://doi.org/10.60022/3(2)-2GF)

ПСИХОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ КУЛЬТУРИ БАТЬКІВСТВА

PSYCHOLOGICAL CONTEXT OF PARENTING CULTURE

Анотація. У статті актуалізовано дослідницьку проблему вивчення батьківської культури в ракурсі осмислення батьками природи поведінки дитини, що представлене психологічним контекстом їх знань, ставлень, цінностей та способів реалізації виховних функцій. Акцентування на психологічній культурі викликано потребою розуміння батьками внутрішньо зумовлених процесів становлення особистості дитини, з одного боку, та важливості створення адекватного середовища її психо-соціо-емоційного розвитку, зокрема, через систему батьківсько-дитячих відносин, з іншого. Психологічну культуру розглянуто як засадничий конструкт культури батьківства, визначено детермінанти її формування. Психологічну культуру репрезентують риси особистості батьків, рівень їх психологічної обізнаності, любов до дітей, здатність аналізувати власні дії та ставлення (рефлексія в дії та про дію), емоційні реакції та здатність усвідомлювати, переосмислювати й за, необхідності, коригувати систему сімейного виховання. Розкрито процесовий аспект формування психологічної культури батьків, що доводить змінюваність рівня її прояву через набуття ними компетентностей у розумінні психології дитини, організації її життєдіяльності та забезпеченні становлення її особистості. Констатовано зв'язок рівня психологічної культури та результативності виховних зусиль батьків. Показано, що успішність розв'язання проблем виховання і соціалізації дітей у сім'ї прямо корелює з потенціалом психологічної культури батьків. Її представленість у знаннєвому, комунікативному, емоційно-ціннісному та поведінковому компонентах визначає зміст психолого-педагогічного супроводу батьків, де індивідуалізується прийняття батьківської ролі та виформується ієрархія особистих ідентичностей батьків. Обґрунтовано значущість формування психологічної культури як практики набуття індивідуального досвіду, компетентностей та відповідальності батьків у побудові адекватних батьківсько-дитячих взаємин.

Ключові слова: батьківство, батьківська культура, психологічна культура батьків, психологічна обізнаність, батьківсько-дитячі взаємини, відповідальне батьківство, компетентність.

Summary. The article actualises the research problem of studying parental culture in terms of parents' understanding of the nature of their child's behaviour, which is represented by the psychological context of their knowledge, attitudes, values and ways of implementing educational functions. The emphasis on psychological culture is caused by the need for parents to understand the internally determined processes of the child's personality formation, on the one hand, and the importance of creating an adequate environment for his/her psycho-socio-emotional development, in particular, through the system of parent-child relations, on the other.

Copyright © The Author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Psychological culture is considered as a fundamental construct of parenting culture, and the determinants of its formation are determined. Psychological culture is represented by the personality traits of parents, the level of their psychological awareness, love for children, the ability to analyse their own actions and attitudes (reflection in action and about action), emotional reactions and the ability to understand, rethink and, if necessary, adjust the family education system. The process aspect of the formation of parents' psychological culture is revealed, which proves the variability of the level of its manifestation through the acquisition of competencies in understanding the psychology of the child, organising his/her life and ensuring the formation of his/her personality. The relationship between the level of psychological culture and the effectiveness of parents' educational efforts is stated. It is shown that the success of solving the problems of upbringing and socialisation of children in the family directly correlates with the potential of the psychological culture of parents. Its representation in the knowledge, communicative, emotional, value and behavioural components determines the content of psychological and pedagogical support for parents, where the acceptance of the parental role is individualised and the hierarchy of personal identities of parents is formed. The significance of the formation of psychological culture as a practice of gaining individual experience, competence and responsibility of parents in building adequate parent-child relationships is substantiated.

Keywords: parenthood, parental culture, psychological culture of parents, psychological awareness, parent-child relationships, responsible parenthood, competence.

Постановка проблеми. Сім'я з огляду на соціальну природу є первинним інститутом соціалізації. За своєю суттю, вона — опосередкувальна ланка між соціальними нормами, правилами співбуття, соціально прийнятими способами життєздійснення та процесом становлення особистості. У сім'ї дитина опановує елементарні соціальні знання, цінності й ідеали, набуває навичок моральної поведінки тощо. У ній виформовується та реалізується ціннісне ставлення до діяльності, оточення, самого себе. Однак не всі батьки обізнані зі складними процесами розвитку дитини та педагогічно доцільними методами виховання, а отже, часто виявляються невідповідними до вибору та здійснення адекватного виховного впливу. Як результат, зниження виховного потенціалу сім'ї, адже випадкових або несистемних психолого-педагогічних знань недостатньо для створення сприятливого сімейного середовища розвитку дитини. З-поміж шляхів розв'язання питань сімейного виховання в сучасних умовах значущою вважаємо цілеспрямовану підготовку батьків до усвідомленого батьківства, що, зрештою, забезпечить їхню психолого-педагогічну грамотність, відтак мотивує на підвищення рівня компетентності в питаннях розвитку та виховання дитини. На нашу думку, адекватний рівень обізнаності батьків щодо механізмів її поведінки і дій, реакцій і ставлень зробить процес сімейного виховання більш продуктивним. У такий спосіб актуалізується потреба осмислення складників та детермінант психологічної підготовленості батьків до реалізації розвиваючих-виховних функцій, що є значущим науково-прикладним завданням сучасної психологічної науки. Водночас психологізація батьківських уявлень про дітей, їхню ситуацію розвитку та осмислення своїх особливостей реагування на їхні вчинки — це ще й важливий аспект забезпечення (підтримання) позитивного психологічного здоров'я членів сім'ї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці у своїх дослідженнях акцентують на батьківській компетентності в різних її виявах. Насамперед йдеться про провідні ознаки та особливості

сімейного виховання (І. Бех [1] та ін.), значущість педагогізації батьків (Я. Квасецька [2]; Т. Котирло [3]), а отже, й вияв ними педагогічної культури в ставленні до дітей, взаєминах із ними (С. Воронова [4]; Ю. Павленко & В. Костенко [5]; Н. Стаднік & К. Артеменко [6]). Водночас у контексті формування культури батьків диференціюють в ній педагогічний (Т. Цуркан [7]) та психолого-педагогічний аспекти (І. Коновальчук [8]). Саме останній важливий з огляду на кореляцію між обраним видом, способом впливу та розумінням внутрішньо умовлених процесів, які спонукають дитину до тих чи інших дій, вчинків і поведінки загалом.

У питаннях підтримки (супроводу) батьків науковці [9] акцентують на значущості виокремлення тих категорій, опертя на які систематизує уявлення про детермінанти реалізації батьками виховної функції. Йдеться про «знання», «ставлення» та «практики». Зокрема, знання батьків пов'язують з інформацією, отриманою завдяки досвіду або освіті, розумінням проблеми чи явища, що виявляються в батьківсько-дитячій взаємодії. Ставлення характеризують як бачення, перспективи, реакцію або установлені способи мислення щодо аспектів виховання або розвитку дитини, зокрема, ролі та обов'язків батьків. А «практика» увиразнює батьківську поведінку або підходи до виховання, завдяки яким реалізується виховний вплив, що сприяє розвитку дитини. Усі ці компоненти взаємопов'язані. Сукупно вони репрезентують когнітивний, мотиваційний та поведінковий аспекти реалізації батьками виховних функцій, а також можуть слугувати основою для модифікації їх поведінки [10] з огляду на підвищення рівня психологічної грамотності.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Широкий спектр та значний досвід досліджень, з одного боку, та сучасні виклики, з іншого, засвідчують актуальність ретельного вивчення особливостей виховного потенціалу сім'ї, представленої батьківською психологічною культурою. Виходимо у своїй науковій розвідці з уявлення про значущість

сім'ї, а, відповідно, компетентності батьків у створенні оптимальної системи взаємодії з дитиною для її гармонійного розвитку та в підтримці прагнення батьків усвідомлено (психологічно осмислено) реалізовувати виховний вплив.

Метою статті стало розкриття змістових характеристик психологічної культури батьків як основи побудови ними адекватних батьківсько-дитячих взаємин. Для цього пропонуємо: по-перше, проаналізувати феномен культури батьківства; по-друге, зацентрувати на ознаках, компонентах та детермінантах формування психологічної культури батьків; по-третє, окреслити напрямки формування культури батьківства як супровідного завдання в закладі освіти.

Виклад основного матеріалу. Звертання до конструкта «культура» логічно щодо міжособистісних взаємин, адже містить вказівку на культурність як значущу рису людини, у якій увиразнено її освіченість та вихованість. Культуру людини характеризують через наявні моделі її поведінки, які ґрунтуються на ідеях, ідеалах, нормах і цінностях.

Припускаємо, що прагнення до відповідального батьківства, спонукає батьків шукати необхідну інформацію, звертатися до батьківських форумів на різних сайтах, обговорювати проблемні моменти з іншими батьками, покладатися на інтуїцію або ж згадувати власний досвід виховання в батьківській родині. Однак варто акцентувати, що будь-які узагальнення не дадуть відповіді на запитання, пов'язані з вихованням конкретної дитини, яка має свої індивідуальні особливості, темперамент, риси характеру, емоційні реакції тощо. Тому батьки потребують підтримки в реалізації батьківської ролі, а це, своєю чергою, впливатиме на рівень їх психологічної та, відповідно, педагогічної культури. Акцентуємо на психологічній культурі, яку вважаємо засадничою для формування педагогічно обґрунтованих виховних зусиль батьків.

Означене чітко орієнтує на необхідність розкриття сутності, провідних ознак та характеристик психологічної культури батьків, або ж батьківської культури. Виходимо з того, що вона увиразнює рівень

психологічної підготовки (а частіше — обізнаності) батьків. Однак наявність знань ще не робить людину культурною. Знання не просто потрібно «привласнити». Вони повинні стати орієнтирами в створенні розвивального середовища для гармонійного розвитку дитини, організації співдії з нею, виборі видів впливу, способів її заохочення, стимулювання, а за потреби й покарання (звісно ж без психологічного і фізичного насильства). Психологічну культуру репрезентують риси особистості батьків, рівень їх освіченості, любов до дітей, здатність аналізувати власні дії та ставлення, емоційні реакції та на її основі переусвідомлювати й корегувати систему сімейного виховання. Отже, психологічна культура батьків постає як різнобічний та багатофункціональний процес. Акцентування на процесовому аспекті засвідчує її змінюваність під впливом набуття батьками компетентностей у розумінні психології дитини, організації її життєдіяльності та забезпечення становлення її особистості (рис. 1).

Психологічна культура батьків не тільки феномен батьківської ролі. Вона носій функцій, які, на нашу думку, частково співвідносяться з функціями культури загалом. Це, звісно ж, людинотворча (соціалізаційна) функція, а також адаптаційна, комунікативна, регулятивна, аксіологічна та виховна. Цілісно функції психологічної культури батьків забезпечують функціонування системи «батьки — діти» на засадах норморегулювання взаємин задля їх збереження, розвитку та гармонізації.

Культура батьківства — це не лише лінгвістичне формулювання для сфери, яка традиційно називалася сімейним вихованням або вихованням дітей. Батьківська культура належить до конкретного набору практик і умінь, які змінюють розуміння традиційного уявлення про те, що повинен робити дорослий, як він ставиться до дітей і як він бачить свою роль «тата» або «мами». Коли індивідуальні практики виховання дітей стають частиною загального та спільного досвіду, можна стверджувати, що батьківство перетворюється на «культуру виховання».

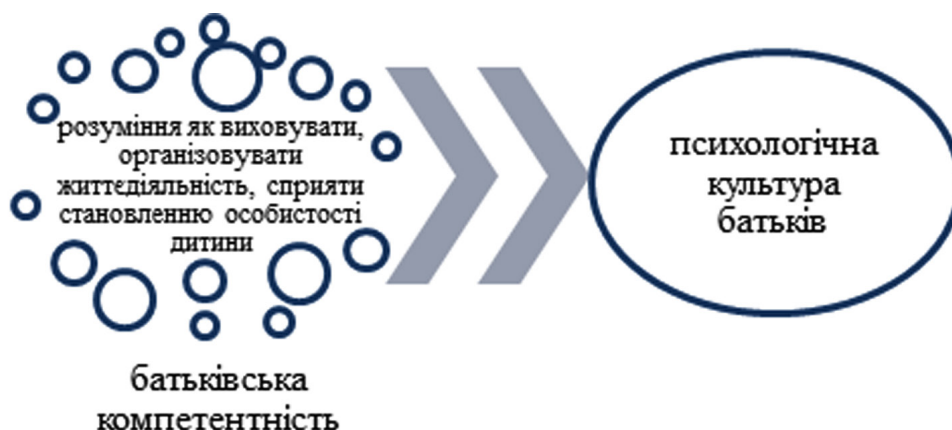

Рис. 1. Психологічна культура батьків як процес.

Джерело: Розробка автора

Ефективність виконання батьківської ролі залежить від експертної підтримки тих, хто має необхідні знання, уміння та досвід — педагогів, психологів, соціальних педагогів. Однак аналіз практик підтримки батьків уможливорює висновок про те, що така діяльність зазвичай деперсоналізована й де-контекстуалізована (B. Bodroski-Spariosu & M. Senic Ruzic [11]). Деперсоналізацію характеризує процес відокремлення виховних впливів батьків від них самих. Адже в педагогічному просвітництві акцентується на тому, «що і як робити», а не на тому, хто цей вплив буде здійснювати, на яку дитину (логічніше — особистість) він спрямований. Тобто батьківство — це не процесний «нормативізм» (хіба враховуємо у вихованні тільки вікові особливості дитини. Головне — не втратити її індивідуальність). Воно містить смисло-ціннісний складник, який представлений конкретними цілями виховання як конкретної дитини, так і майбутніх поколінь загалом. Вимоги до дорослого в цьому випадку стають чітко окресленими: які цінності він транслює дитині, як забезпечена його відповідальність за світ, чим він пишається, на що сподівається, як оцінює перспективи свого життя і самоздійснення, які згодом будуть персоналізовані в дитині. Деконтекстуалізація визнає пріоритет педагогічно обґрунтованих позицій у взаєминах «батьки — діти» безвідносно до культурологічного, суспільного, інституційного чинника.

У цьому контексті навчання відповідального батьківства (батьківській практиці), «виховання батьків» постало як вигідна інвестиція [12]. Констатуємо, що набуття батьками компетентності у сфері розуміння дитини та співдії з нею розв'язує завдання виховання майбутніх поколінь відповідно до гуманістичних цінностей та задля забезпечення суспільної світобудови в її транспективі.

Традиційно «бути батьками» містить вказівку на прийняття ролі, яка вважалася потенційно центральною в ієрархії особистих ідентичностей порівняно з іншими ролями. На додаток до аспекту особистого розвитку, «бути батьками» означало переосмислення правил і стосунків у сім'ї, розвиток співбатьківських взаємодій і групової динаміки між братами та сестрами, якщо в сім'ї більше, ніж одна дитина. Матері й батьки соціалізуються до ролі батьків за допомогою різних механізмів неформального навчання в контексті родини, культури наслідування поколінь та відносно стабільних етичних меж для регулювання стосунків між батьками та дітьми. Водночас кожне нове покоління батьків одночасно приймає і відкидає виховні ідеї своїх попередників у комплексі родинних стосунків.

Провідне завдання батьків — створити оптимальні умови для особистісного зростання і психо-соціо-емоційного розвитку дитини, незалежно від того, який у неї погляд на світ, у якому середовищі і як вона живе, які ресурси має. Ці умови визначаються як конкретні цільові форми поведінки, яких навчаються у формалізований спосіб, через виховний вплив батьків. Водночас не варто відкидати того факту, що

в умовах сімейного виховання не тільки реалізується соціальний запит конкретної історичної реальності, але й відбувається підготовка дітей до життя в транспективному і транзитивному світі, а отже, їх здатність жити «тут і тепер» та в майбутньому.

Основним поняттям для опису батьківської практики виховання дітей є компетентність. Цей термін активно вживається не лише в професійному світі, але й у суспільстві загалом. Щодо батьківства фокус зміщується на індивідуальне навчання, індивідуальні навички та індивідуальну батьківську відповідальність. Батьківство — узагальнювальна категорія для набору дій, якими досягаються результати розвитку, виховання і навчання дитини. Інші аспекти батьківської ролі ігноруються. Поставимо собі запитання: чи є якась особлива діяльність, пов'язана з поведінкою батьків і водночас відокремлена від сім'ї як групи, від стосунків між поколіннями та наявних соціальних цінностей? У цьому смислі культуру батьківства варто розглядати як соціальну інновацію, де акцентується на особливій компетентності батьків реалізовувати виховний потенціал сім'ї.

Позитивне батьківство визначається на основі накопичених доводів про безпосередню роль моделей поведінки батьків у соціальному, емоційному та інтелектуальному розвитку дітей. Однак виховання не є незалежною змінною, яка пояснює весь розвиток дитини. Варто не відкидати суб'єктності дитини, її здатності виявляти активність і бути агентом змін, творити та виходити за межі сприйманих явищ. Цей аспект значущий для розуміння того, які знання мають стати пріоритетом у просвітницькій роботі з батьками та, відповідно, їх готовності сприймати суб'єктність дитини як її перевагу. Означене акцентує на важливості знання психології особистості, механізмів формування ставлень, реакцій на події зовнішнього світу тощо.

«Психологізація» стала атрибутом сучасного життя. Цей конструкт означає спосіб, у який людина ставиться до себе та інших, розуміє та уявляє себе, оточення і світ, у якому живе, використовуючи психологічну термінологію і психологічні пояснювальні схеми. Домінування психологічного дискурсу повертає в систему взаємодії чіткий посыл на емоційні стани, психологічне здоров'я, емоційний інтелект, благополуччя тощо, а це, своєю чергою, заохочує батьків до самоосвіти та самонавчання, зокрема, реагування на виклики життя, регулювання свого стану й реакцій, усвідомленого вибору в ситуації невизначеності.

У сучасних умовах спостерігаємо переоцінку цінностей, пов'язаних із сімейним вихованням. Соціальні, суспільно-політичні події у світі й Україні, соціально-економічна нестабільність виявили значні проблеми в сімейній взаємодії — фізичне дистанціювання батьків і дітей (діти — внутрішньо переміщені особи; соціальне сирітство — батьки за кордоном; війна — батьки (або хтось один із них) на фронті або мама з дітьми за кордоном), брак у батьків ресурсів для регулювання взаємин. Усе означене уможливорює висновок: успішність розв'язання

проблем виховання і соціалізації дітей у сім'ї прямо корелює з потенціалом психологічної культури батьків. Вона є особистісним утворенням, яке характеризує ціннісно-цільову спрямованість на гармонійне виховання та розвиток дітей за умови використання батьками рефлексії, самоконтролю та регуляції своїх дій, творчого опанування гуманістичним стилем взаємодії з дітьми.

Значущим для розкриття сутності культури батьківства вважаємо виокремлення її компонентів. З-поміж них акцентуємо на:

- знаннєвому (уявлення про детермінанти розвитку дитини; розуміння і осмислення критеріїв та показників конкретного етапу її розвитку, можливостей; своєчасне реагування на зміни в її поведінці та потребах, вибір адекватного виховного впливу; прийняття та осмислення основних принципів виховання дітей, підтримки їх позитивного розвитку; оцінювання впливу позитивних і негативних подій як у сім'ї, такі поза нею);
- комунікативному (уміння спілкуватися, взаємодіяти, будувати взаємини, їх корегувати, повідомляти про свої думки, ставлення, емоції; слухати та чути один одного);
- емоційно-ціннісному (чутливість батьків до психологічних і соціальних потреб і проблем дітей (емоційне тло взаємин), тісні емоційні стосунки в батьківсько-дитячій підсистемі сім'ї; методи трансляції цінностей і смислів);
- поведінковому (уміння створювати виховні ситуації, використовувати педагогічно доцільні методи виховання, що відповідають психофізичному розвитку дитини, враховувати вікові особливості у виборі виховного впливу, реалізовувати у впливові необхідні структурні компоненти, зокрема, наказову та аргументовану частини).

Батьківська культура репрезентує ту феноменологію поведінки людини, яка зазнає змін під впливом навчання, самонавчання та взаємонавчання, виховання, самовиховання та взаємовиховання. З урахуванням цього контексту розгляду психологічної культури батьків актуалізується вивчення тих чинників, які сприяють її виформуванню.

Припускаємо, що початковим у вибудовуванні стратегії сімейного виховання є той досвід, який батьки отримали у своїй батьківській родині, а відтак із появою власних дітей постали перед завданням його переосмислення та прийняття або відкидання (чи були використані методи виховання успішними / неуспішними), пошуку нової інформації для обрання адекватних способів виховного впливу. Цей факт вказує на важливість аналізу психологічної культури як феномену, який належить особистості та зазнає змін, тобто виформовується. Отже, культура батьківства набувається в процесі пізнання своєї дитини в усій складності її проявів. Батьки в цьому контексті виявляють свою суб'єктну сутність, здатність засвоювати та відтворювати новий соціальний досвід у новій для себе соціальній ролі — «мами» або «тата». Аксіоматично визнаємо, що на шляху до засвоєння ролі батьків вони перебувають на різних етапах формування батьківської культури та зустрічаються з типовими проблемами. Цей факт вказує на значущість спеціального створення системи психолого-педагогічного супроводу батьків у набутті відповідної компетентності, підвищенні рівня їх психологічної культури. Ідея супроводу — задати вектор руху в набутті батьками компетентності в побудові батьківсько-дитячих взаємин та оцінюванні того, як успішно вона реалізується. Крім того, важливо створити умови для суб'єктності батьків (на рівні самостійності, ініціативності, відповідальності, креативності, свободи) у виборі способів контактування з дітьми. Значущо для них, не тільки чітко слідувати рекомендаціям та апробувати опановані методи виховання, а й експериментувати, шукати індивідуальний підхід до дитини з огляду на її особливості, стать, рівень прийняття та розуміння вимог дорослих, ставлення до них тощо. Такий підхід акумулює уявлення про відповідальне батьківство.

Використання ідеографічного підходу в дослідженні дало змогу виокремити три групи батьків за рівнем їх психологічної культури (рис. 2). Першу групу склали дорослі зі стихійним, початковим рівнем обізнаності у сфері психології дитини та особливостей організації взаємодії з нею (46,4%). Рівень часткової

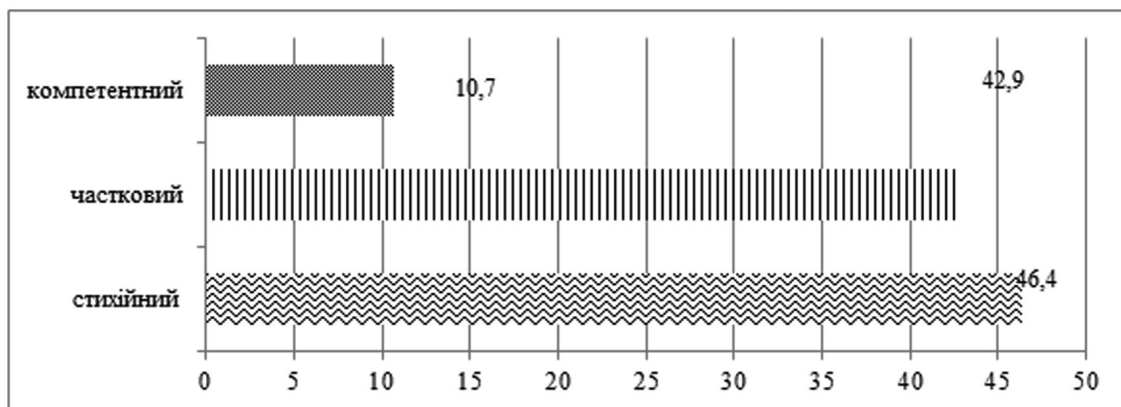

Рис. 2. Розподіл батьків за рівнем психологічної культури.

Джерело: Розробка автора

компетентності констатовано в 42,9% досліджуваних батьків. Лише 10,7% визнані компетентними в питаннях забезпечення адекватної співдії з дитиною та виявили прагнення до саморозвитку в царині пізнання дитини, активізації ресурсів її особистісного зростання, забезпечення вияву її суб'єктності.

Водночас більшість батьків (57,1%) усвідомлюють важливість розвитку компетентності в питаннях виховання дітей, здатні оцінити вплив своїх ставлень та оцінок на реалізацію виховного впливу, однак потребують допомоги в розумінні причин педагогічних невдач.

Провідною ідеєю для формування в батьків адекватного рівня психологічної культури є консолідація зусиль педагогів і психологів із надання їм консультативної, методичної та психолого-педагогічної допомоги, спрямованої на створення сприятливих умов для психічного розвитку дитини, її соціалізації.

Підвищення рівня культури батьківства має спиратися на засадничі питання теорії персоналізації (батьки як значуща особа в житті дитини) та принципових підходів до забезпечення суб'єктного вияву кожного члена сім'ї в системі батьківсько-дитячих взаємин. Корегування неадекватних настановлень, які ускладнюють рефлексію наявного й набуття нового досвіду стосунків між батьками і дітьми, варто організовувати з урахуванням усієї системи детермінант їх появи.

Висновки. Зміст батьківської компетентності у вираженій у психологічній культурі та представлений системою знань, умінь та цінностей батьків, які слугують інструментами успішної соціалізації дитини в умовах сім'ї. Культура батьківства представлена знанням, комунікативним, емоційно-ціннісним та поведінковим компонентами. Сукупно вони визначають та регулюють поведінку батьків у ставленні до дитини. Означене дає змогу схарактеризувати рівні

вияву психологічної культури батьків: від стихійного та часткового до компетентного з тенденцією до самозмін і саморозвитку.

Формування психологічної культури батьків — це тривалий процес, який, з одного боку, зумовлений різноспрямованим життєвим досвідом (своїм та інших), а з іншого, осмисленням реалій свого батьківства, його успіхів і невдач, що спонукає шукати прийнятні способи побудови взаємин у системі «батьки — діти». Результативність аналізування та пошуків відповідей на проблемні питання в батьківсько-дитячих взаєминах визначає розуміння природи поведінки дитини, а отже, необхідність.

Підвищення рівня батьківської культури передбачає організацію системи психолого-педагогічного супроводу батьків у підтримці їх прагнення будувати адекватні взаємини із дітьми на основі знання внутрішньо зумовлених процесів їх особистісного зростання, а також сприяти власному саморозвиткові як «значущого іншого» для дитини. Моделюючи програму супроводу, варто враховувати індивідуальний досвід кожного з батьків та сприяти орієнтації на співдію у взаєминах з дітьми; мотивувати батьків на отримання нового досвіду реалізації виховних цілей на основі психологічного знання; творчо пропрацьовувати та використовувати попередні знання, ставлення і способи взаємодії з дитиною для рефлексії (в дії та про дію) позитивних аспектів і проблемностей у батьківсько-дитячих стосунках; акцентувати на важливості розуміння каузального зв'язку між поведінкою дитини та способами взаємодії з нею, а відтак використання дієвих практик організації комунікування та співдії.

Перспективу дослідження вбачаємо в дослідженні рівнів психологічної культури батьків у контексті їх знань, ставлень та практики реалізації батьківської ролі.

Список використаних джерел

1. Бех І. Особистість народжується в сім'ї. *Початкова школа*. 1994. № 2. С. 8–10.
2. Квасецька Я. Педагогізація батьків в умовах закладу дошкільної освіти. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2020. Т. 18 № 2. С. 75–86. DOI: [https://doi.org/10.35387/od.2\(18\).2020.75-86](https://doi.org/10.35387/od.2(18).2020.75-86)
3. Котирло Т. Педагогізація батьків і членів родин як актуалітет освіти дорослих. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2019. Т. 16. № 2. С. 91–99. DOI: [https://doi.org/10.35387/od.2\(16\).2019.91-99](https://doi.org/10.35387/od.2(16).2019.91-99)
4. Воронова С. Педагогічна культура батьків: виклики та шляхи формування. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського*. 2020. Вип. 3 (132). С. 17–23. DOI: <https://doi.org/10.24195/2617-6688-2020-3-2>
5. Павленко Ю., Костенко В. Педагогічна культура батьків: сутнісний аспект. *Інноваційні педагогічні рішення у початковій освіті: зб. наук. праць / за заг. ред. О. Федій*. Полтава: Полтавський нац. пед. ун-т імені В.Г. Короленка, 2021. Вип. 4. С. 118–126.
6. Стаднік Н., Артеменко К. Формування педагогічної культури батьків дітей раннього віку як педагогічна проблема. *Народна освіта*: електронне видання. 2019. Вип. 1 (37). URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5566 (дата звертання: 01.11.2024)
7. Цуркан Т. Формування педагогічної культури батьків молодших школярів у взаємодії сім'ї та школи: автореф. дис. канд. пед. н.: 13.00.07 / Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Умань, 2018. 23 с.
8. Коновальчук І. Психолого-педагогічна культура взаємодії батьків з дітьми. *Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (Суми, 3 грудня 2015 року). Суми: Вид-во «Мрія», 2015. С. 212–216.

9. Parenting Matters: Supporting Parents of Children Ages 0–8 / H. Breiner, M. Ford, V. L. Gadsden (Eds.). Washington (DC): National Academies Press (US), 2016. Available at: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK402020/> (дата звертання: 20.10.2024).
10. Fishbein M., Triandis H. C., Kanfer F. H., Becker M., Middlestadt S. E. Factors Influencing Behavior and Behavior Change. *Evaluation & the Health Professions*. 2001. Vol. 24(4). pp. 363–384.
11. Bodroski-Spariosu B., Senic Ruzic M. Contemporary Culture of Parenting: Pedagogical Implications. *Zbornik Instituta za pedagogsku istrazivanja*. 2020. № 52. pp. 7–39.
12. European Commission. *Parenting Support: Policy Brief*. RANDOM Europe, 2012. Available at: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR187.html (дата звертання: 20.10.2024)

References

1. Bekh, I. 1994. Osobystist' narodzhuyet'sya v sim"yi. [Personality is born in the family]. *Pochatkova shkola*, no 2, pp. 8–10.
2. Kvasets'ka, YA. 2020. Pedahohizatsiya bat'kiv v umovakh zakladu doshkil'noyi osvity [Pedagogization of parents in the conditions of a preschool educational institution]. *Osvita doroslykh: teoriya, dosvid, perspektyvy*, issue 18, no 2, pp. 75–86. doi: 10.35387/od.2(18).2020.75-86
3. Kotyrlo, T. 2019. Pedahohizatsiya bat'kiv i chleniv rodyn yak aktualitet osvity doroslykh [Pedagogization of parents and family members as an actuality of adult education]. *Osvita doroslykh: teoriya, dosvid, perspektyvy*, issue 16, no 2, pp. 91–99. doi: 10.35387/od.2(16).2019.91-99
4. Voronova, S. 2020. Pedahohichna kul'tura bat'kiv: vyklyky ta shlyakhy formuvannya [Pedagogical culture of parents: challenges and ways of formation]. *Naukovy visnyk Pivdennoukrayins'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni K. D. Ushyns'koho*, no 3(132), pp. 17–23. doi: 10.24195/2617-6688-2020-3-2
5. Pavlenko, YU. and Kostenko, V. 2021. Pedahohichna kul'tura bat'kiv: sutnisnyy aspekt [Pedagogical culture of parents: an essential aspect]. *Innovatsiyni pedahohichni rishennya u pochatkoviy osviti: zb. nauk. prats'*. Poltava: Poltav's'kyu nats. ped. un-t imeni V. H. Korolenka, no 4, pp. 118–126.
6. Stadnik, N. and Artemenko, K. 2019. Formuvannya pedahohichnoyi kul'tury bat'kiv ditey rann'oho viku yak pedahohichna problema [Formation of pedagogical culture of parents of early childhood children as a pedagogical problem]. *Narodna Osvita*, [online] no 1(37). Available at: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5566 (дата звертання: 01.11.2024).
7. Tsurkan, T. 2018. *Formation of Pedagogical Culture of Parents of Younger Schoolchildren in the Interaction of Family and School*. Abstract of Ph.D. dissertation. Uman State Pedagogical Pavlo Tychyna University.
8. Konoval'chuk, I. 2015. Psykholoho-pedahohichna kul'tura vzayemodiyi bat'kiv z dit'my [Psychological and pedagogical culture of interaction between parents and children]. In: Sumy Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education, *Educational innovations: philosophy, psychology, pedagogy*, Proceedings of the International Conferences, Sumy, December 3 2015. Sumy, pp. 212–216.
9. Breiner H., Ford M., Gadsden V. L. eds. 2016. *Parenting Matters: Supporting Parents of Children Ages 0–8*. Washington (DC): National Academies Press (US). Available at: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK402020/> (дата звертання: 20.10.2024).
10. Fishbein M., Triandis H. C., Kanfer F. H., Becker M. and Middlestadt S. E. 2001. Factors Influencing Behavior and Behavior Change. *Evaluation & the Health Professions*, issue 24(4), pp. 363–384.
11. Bodroski-Spariosu, B. and Senic Ruzic, M. 2020. Contemporary Culture of Parenting: Pedagogical Implications. *Zbornik Instituta za pedagogsku istrazivanja*, no 52, pp. 7–39.
12. European Commission. *Parenting Support: Policy Brief*. RANDOM Europe, 2012. Available at: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR187.html (дата звертання: 20.10.2024).

УДК: 373.2.015

Овчаренко Ганна Миколаївна

директор закладу дошкільної освіти

Херсонський заклад дошкільної освіти № 13 комбінованого типу

Херсонської міської ради, Україна

Ovcharenko Anna Mykolayivna

the director of the Preschool Education Institution

Kherson preschool education institution № 13 of the combined type

Kherson city council, Ukraine

[https://doi.org/10.60022/3\(2\)-3GF](https://doi.org/10.60022/3(2)-3GF)

**ПОДОЛАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ТА
КОМУНІКАТИВНОГО ВІДЧУЖЕННЯ
ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ
ДИТИНИ ЗІ СКЛАДНИМ ПОРУШЕННЯМ
МОВЛЕННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ КОРЕКЦІЙНОЇ
ТА РОЗВИВАЛЬНОЇ РОБОТИ ПРИ
ЕФЕКТИВНІЙ СПІВПРАЦІ З БАТЬКАМИ**

**OVERCOMING SOCIAL AND COMMUNICATIVE
ALIENATION DURING DISTANCE EDUCATION
OF A CHILD WITH COMPLEX SPEECH
IMPAIRMENT WITH THE HELP OF CORRECTIVE
AND DEVELOPMENTAL WORK WITH EFFECTIVE
COOPERATION WITH PARENTS**

Анотація. У статті розглядаються основні підходи до подолання соціального та комунікативного відчуження дітей зі складними порушеннями мовлення під час дистанційного навчання. Зазначається, що у сучасних реаліях дистанційна форма навчання в Україні стала важливим інструментом для забезпечення безперервного освітнього процесу. Підкреслено, що особливо значущою є роль дистанційної освіти для дітей із особливими освітніми потребами (ООП), адже такі учні є однією з найвразливіших категорій, і дистанційне навчання може створити для них як нові можливості, так перешкоди, серед яких соціальне та комунікативне відчуження. Основними підходами до подолання соціального та комунікативного відчуження дітей зі складними порушеннями мовлення є: індивідуалізація навчального процесу, розвиток комунікативних навичок та психологічна підтримка, які повинні реалізовуватися у тісній співпраці з батьками. Активне залучення батьків у навчання та підтримка дітей забезпечують кращу адаптацію навчальних стратегій і сприяють емоційній стабільності та соціальній інтеграції дітей.

Ключові слова: соціальне відчуження, комунікативне відчуження, дистанційне навчання, діти зі складними порушеннями мовлення, корекційна робота, розвивальна робота, співпраця з батьками, комунікативні навички, соціальна адаптація.

Summary. The article discusses the main approaches to overcoming social and communicative alienation of children with complex speech disorders during distance learning. It is noted that in modern realities, distance learning in Ukraine has become an important tool for ensuring a continuous educational process. It is emphasized that the role of distance education for children with special educational needs (SEN) is particularly significant, because students are one of the most vulnerable categories, and distance learning can create both new opportunities and obstacles for them, including social and communicative alienation. The main approaches to overcoming social and communicative alienation of children with complex speech disorders are: individualization of the educational process, development of communication skills, and psychological support, which should be implemented in close cooperation with parents. Active involvement of parents in education and support of children ensure better adaptation of educational strategies and contribute to emotional stability and social integration of children.

Keywords: social alienation, communicative alienation, distance learning, children with complex speech disorders, correctional work, developmental work, cooperation with parents, communication skills, social adaptation.

Постановка проблеми. Дистанційне навчання стало невід'ємною частиною сучасної освіти, зокрема для дітей із складними порушеннями мовлення. Проте цей формат навчання створює значні виклики, серед яких найгостріше постає проблема соціального та комунікативного відчуження. Відсутність безпосередньої взаємодії з однолітками та педагогами може негативно вплинути на розвиток мовленнєвих і соціальних навичок дитини. У цьому контексті важливою стає роль корекційної та розвивальної роботи, спрямованої на подолання цих бар'єрів. Ефективна співпраця з батьками виступає ключовим елементом у цьому процесі, забезпечуючи цілісний підхід до навчання, розвитку та соціалізації дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми соціального та комунікативного відчуження дітей з ООП під час дистанційного навчання розглядали у своїх дослідженнях Н. Бірченко [1], Т. Братишко [2], Г. Васильєва [3], Л. Васильченко [4], Д. Прохоренко [5], Л. Прохоренко [5], Л. Сухарева [6], Н. Шацька [4] та ін.

Метою статті є дослідження ролі корекційної та розвивальної роботи при ефективній співпраці з батьками для подолання соціального та комунікативного відчуження під час дистанційного навчання дитини зі складним порушенням мовлення.

Виклад основного матеріалу. У сучасних реаліях дистанційна форма навчання в Україні стала важливим інструментом для забезпечення безперервного освітнього процесу. Це пов'язано з очевидними причинами: військові дії на території України, ракетні й бомбові атаки, загроза пошкоджень критичної інфраструктури, відключення електроенергії, а також неможливість у багатьох освітніх закладах забезпечити організоване перебування дітей у сходах [4, с. 20].

Дистанційне навчання має кілька відмінних рис, які вирізняють його серед традиційних форм освіти, підкреслюючи його сучасність і новаторський підхід. Воно не потребує прямої взаємодії між педагогом і дитиною, а відповідальність за ефективність навчання значною мірою лягає на самих дітей та їх батьків [2, с. 52].

Перевагами дистанційного навчання є:

– гнучкість у місці та часі;

- ефективність подання матеріалу;
- психологічний комфорт;
- індивідуальний темп навчання;
- розвиток цифрових навичок;
- висока якість освіти;
- зниження витрат [5, с. 90–91].

Особливо значущою є роль дистанційної освіти для дітей із ООП, адже ці діти є однією з найвразливіших категорій, і дистанційне навчання може створити для них як нові можливості, так і додаткові перешкоди [6].

Зауважимо, що ефективне застосування дистанційних навчальних засобів дозволяє досягти очікуваних результатів, таких як:

- значні логопедичні успіхи за максимально коротким часом;
- завдання, наближені до реальних умов, які подаються і реалізуються у зручному форматі із застосуванням сучасних цифрових технологій;
- підвищена мотивація до виконання завдань, адже батьки дитини активно залучені в корекційний процес;
- індивідуалізація підходу до логопедичних занять з огляду на логопедичне заключення, ступінь важкості порушення та особисті риси дитини [1, с. 328].

В ході онлайн-навчання у дітей покращуються пам'ять, увага, а також сприйняття і розуміння мовлення. Дистанційні формати забезпечують наочність, доступність, варіативність, зручність об'єктивного контролю корекційного процесу, візуалізацію та розширення спектра невербальних завдань. Цифрові платформи створюють онлайн-простір для задоволення потреб дітей із мовленнєвими порушеннями у комунікації, навчанні, формуванні навичок та розвитку інтелекту [1, с. 328].

Разом з тим, незважаючи на значні переваги дистанційного навчання, існує також ряд бар'єрів, які виникають у процесі його реалізації. Серед основних бар'єрів дистанційної форми навчання дітей з ООП, відмічають наступні:

- бар'єри на рівні навчального закладу: доступ до програмного забезпечення, Інтернету, а також технічна підтримка для педагогів і дітей;
- бар'єри на рівні викладача: знання, навички, компетентності, досвід, впевненість у собі, мотивація та самоефективність викладачів;

- бар'єри на рівні навчальних програм: зміст освіти та критерії оцінювання;
- особистісні бар'єри: рівень сформованості навичок роботи з технологіями, здатність до самостійного навчання, самомотивація, а також доступ до Інтернету [5, с. 92].

Таким чином, основні бар'єри дистанційної форми навчання дітей з ООП можуть призводити до соціального та комунікативного відчуження. Це особливо стосується дітей зі складними порушеннями мовлення, у яких обмежена взаємодія з однолітками і викладачами негативно впливає на їх навчання та розвиток.

Варто відмітити, що явище соціального та комунікативного відчуження дітей зі складними порушеннями мовлення може бути обумовлене рядом чинників (табл. 1).

Ці фактори вимагають уваги та розробки стратегій для забезпечення соціальної інтеграції та підтримки комунікативних навичок у дітей, які навчаються дистанційно, за допомогою корекційної та розвивальної роботи при ефективній співпраці з батьками. Спільні зусилля педагогів та родин можуть створити сприятливе середовище для розвитку дітей і допомогти подолати бар'єри дистанційного навчання.

Основними підходами до подолання соціального та комунікативного відчуження дітей зі складними порушеннями мовлення є:

1. Індивідуалізація навчального процесу:
- важливо створити спеціальні навчальні плани, які враховують специфіку порушень мовлення дитини, її здібності та потенціал;
- регулярні онлайн-консультації з фахівцями (логопедами, психологами) допоможуть адаптувати стратегії корекційної роботи.

Індивідуальний підхід забезпечує увагу до унікальних особливостей кожної дитини, з акцентом на її сильні сторони для досягнення високої якості освіти [3, с. 197].

2. Розвиток комунікативних навичок:
- використання альтернативних засобів комунікації, таких як зображення, жести, або спеціальні програми для дітей із мовленнєвими порушеннями;

- організація групових занять або інтерактивних ігор, щоб дитина могла практикувати спілкування в соціальному середовищі навіть дистанційно.

3. Психологічна підтримка:

- регулярне надання психологічної підтримки дитині, щоб допомогти їй справлятися з емоційними труднощами через ізоляцію або комунікативні бар'єри;
- інтерактивні вправи для зняття стресу та підвищення самооцінки.

Зауважимо, що ефективність зазначених підходів значною мірою залежить від активної співпраці з батьками, що відіграють ключову роль у підтримці навчального процесу та розвитку комунікативних навичок дитини. Спільні зусилля педагогів та батьків забезпечують кращу адаптацію навчальних стратегій, а також створюють сприятливе середовище для емоційної підтримки та соціальної інтеграції дітей з порушеннями мовлення.

Для цього потрібно:

1. Налагодити регулярний зв'язок між батьками та педагогами, що дозволить оперативно обмінюватися інформацією про прогрес дитини та коригувати навчальні плани.

2. Залучити батьків до навчального процесу, пропонуючи їм брати участь у спеціальних заняттях або заходах, що допоможе створити атмосферу підтримки та взаєморозуміння.

3. Проводити тренінги та семінари для батьків, які навчатимуть їх ефективним методам підтримки дитини вдома, розвитку комунікативних навичок та використанню альтернативних засобів комунікації.

4. Спільно розробити індивідуальні цілі для дитини, щоб батьки могли активно долучатися до їх досягнення та контролювати прогрес.

Такі заходи сприятимуть підвищенню залученості батьків у процес навчання та розвитку дитини, що в свою чергу позитивно вплине на її успіхи.

Висновки. Отже, подолання соціального та комунікативного відчуження дітей зі складними порушеннями мовлення під час дистанційного навчання є важливим завданням, яке потребує комплексного підходу. Ефективна корекційна та розвивальна

Таблиця 1

Чинники, що призводять до соціального та комунікативного відчуження дітей зі складними порушеннями мовлення

№ за/п	Чинник	Опис впливу
1.	Обмежена взаємодія	Відсутність особистих контактів з однолітками та викладачами може призвести до зниження соціальних навичок та ускладнень у спілкуванні
2.	Психологічні бар'єри	Діти можуть відчувати ізоляцію, що негативно впливає на їх самооцінку та мотивацію до навчання
3.	Невідповідність формату	Дистанційне навчання не завжди враховує індивідуальні потреби дітей із порушеннями мовлення, що може погіршити їх комунікативні здібності
4.	Технічні труднощі	Проблеми з доступом до технологій або недостатня технічна підтримка можуть обмежити можливості для участі в навчальному процесі
5.	Відсутність підтримки	Брак емоційної та соціальної підтримки з боку однолітків і дорослих може призводити до відчуття самотності та ізоляції

Джерело: [5, с. 90–91]

робота, зорієнтована на індивідуальні потреби дитини, сприяє розвитку її комунікативних навичок і зменшенню бар'єрів у навчанні. Активна співпраця з батьками грає ключову роль у створенні підтримуючого середовища, що дозволяє дітям відчувати емоційну безпеку та соціальну інтеграцію. Залучення батьків до навчального процесу, регулярний обмін інформацією та спільна розробка індивідуальних

цілей допомагають досягти позитивних результатів у розвитку дитини та забезпечують її успішність у дистанційному навчанні.

Подальші наукові дослідження можуть спрямовуватися на вивчення ефективності різних корекційних методик, які сприяють розвитку соціальних та комунікативних навичок у дітей зі складними порушеннями мовлення під час дистанційного навчання.

Список використаних джерел

1. Бірченко Н. Дистанційне навчання дітей із порушенням мовлення. *Grail of Science*. 2023. № 32. С. 328–329. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.13.10.2023.061> (дата звернення: 23.09.2024).
2. Братишко Т. А. Організація дистанційного навчання учнів з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищих і загальноосвітній школах: зб. наук. пр.* 2020. № 1 (70). С. 51–55. URL: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/12301> (дата звернення: 22.09.2024).
3. Васильєва Г. Організаційно-педагогічні умови формування методичної компетентності працівників освіти інклюзивної форми навчання. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 2 (106). С. 194–211. URL: <https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/10/22.pdf> (дата звернення: 24.09.2024).
4. Васильченко Л., Шацька Н. Дистанційне (онлайн) навчання у закладах ЗСО: проблеми, виклики, рішення. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2022. Том 10, № 7. С. 19–24. DOI: <https://doi.org/10.31110/2616-650Xvol10i7-003> (дата звернення: 22.09.2024).
5. Прохоренко Л., Прохоренко Д. Дистанційне навчання дітей з особливими потребами: створення моделі. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2023. № 1(22). С. 87–102. DOI: <https://doi.org/10.33189/epn.v1i22.222> (дата звернення: 23.09.2024).
6. Сухарева Л. Шляхи подолання проблем під час дистанційного навчання дітей з особливими освітніми потребами в умовах НУШ. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2024. № 114(2). С. 30–50. DOI: <https://doi.org/10.33189/ectu.v114i2.173> (дата звернення: 24.09.2024).

References

1. Birchenko N. Dystantsiine navchannia ditei iz porushenniam movlennia. *Grail of Science*. 2023. № 32. S. 328–329. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.13.10.2023.061> (data zvernennia: 23.09.2024).
2. Bratyshko T. A. Orhanizatsiia dystantsiinoho navchannia uchniv z osoblyvymy osvitimy potrebamy v umovakh inkliuzyvnoi osvity. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchikh i zahalnoosvitnii shkolakh: zb. nauk. pr.* 2020. № 1 (70). S. 51–55. URL: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/12301> (data zvernennia: 22.09.2024).
3. Vasylieva H. Orhanizatsiino-pedahohichni umovy formuvannia metodychnoi kompetentnosti pratsivnykiv osvity inkliuzyvnoi formy navchannia. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*. 2021. № 2 (106). S. 194–211. URL: <https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/10/22.pdf> (data zvernennia: 24.09.2024).
4. Vasylichenko L., Shatska N. Dystantsiine (onlain) navchannia u zakladakh ZSO: problemy, vyklyky, rishennia. *Osvita. Innovatyka. Praktyka*. 2022. Tom 10, № 7. S. 19–24. DOI: <https://doi.org/10.31110/2616-650Xvol10i7-003> (data zvernennia: 22.09.2024).
5. Prokhorenko L., Prokhorenko D. Dystantsiine navchannia ditei z osoblyvymy potrebamy: stvorennia modeli. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy*. 2023. № 1(22). S. 87–102. DOI: <https://doi.org/10.33189/epn.v1i22.222> (data zvernennia: 23.09.2024).
6. Sukharieva L. Shliakhy podolannia problem pid chas dystantsiinoho navchannia ditei z osoblyvymy osvitimy potrebamy v umovakh NUSH. *Osoblyva dytna: navchannia i vykhovannia*. 2024. № 114(2). S. 30–50. DOI: <https://doi.org/10.33189/ectu.v114i2.173> (data zvernennia: 24.09.2024).

УДК 159.9

Dashenkova Natalia

*Ph.D in Philosophy, Associate Professor,
Associate Professor of Philosophy Department,
Kharkiv National University of Radio Electronics, Nauky Ave*

Дашенкова Наталя Миколаївна

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії
Харківський національний університет радіоелектроніки
ORCID: 0000-0002-8865-0838*

.....
Korobkina Tatiana

*Doctor of Science in Philosophy, Associate Professor,
Professor of the Department of Philosophy,
Kharkiv National University of Radio Electronics, Nauky Ave*

Коробкіна Тетяна Володимирівна

*доктор філософських наук, доцент
професор кафедри філософії
Харківський національний університет радіоелектроніки
ORCID: 0000-0001-6002-7983*

[https://doi.org/10.60022/3\(2\)-4GF](https://doi.org/10.60022/3(2)-4GF)

HUMANISTIC MANAGEMENT AND PSYCHOLOGICAL SUPPORT IN THE FIELD OF IT: RELEVANCE AND DEVELOPMENT

ГУМАНІСТИЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ТА ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД У СФЕРІ ІТ: АКТУАЛЬНІСТЬ І РОЗВИТОК

Summary. The article examines the relevance of a humanistic approach to personnel management in the IT sector. The main focus is on the principles of humanistic management, including the development of emotional intelligence, meeting employee needs, and ensuring their well-being. Specifically, the introduction of psychological support as a means of reducing professional burnout and increasing employee productivity is discussed. The authors emphasize the importance of creating an innovative environment and fostering the harmonious development of companies and their employees through humanistic approaches.

The research is based on modern data and examples of support programs implemented by leading IT companies such as Google, Microsoft, and Amazon, demonstrating a positive impact on the moral and psychological climate and productivity. Key aspects such as individual counselling, group sessions, and stress management programs are considered. Special attention is given to establishing mentoring systems and flexible work models that promote teamwork and innovation.

The authors identify the main challenges in implementing humanistic management, including conservative corporate culture and insufficient training of managers. However, the trend toward integrating humanistic approaches remains stable, as companies achieve tangible results such as reduced employee turnover and increased productivity.

The article concludes that humanistic management and psychological support are critically important for the successful operation of IT companies. They help reduce stress, enhance employee loyalty, and create an innovative environment that meets modern challenges.

Keywords: humanistic management, psychological support, innovative environment, IT companies, emotional intelligence.

Анотація. У статті висвітлено актуальність гуманістичного підходу до управління персоналом у сфері ІТ, яка характеризується швидкими змінами, високою конкуренцією та необхідністю постійних інновацій. Основна увага приділяється принципам гуманістичного менеджменту, що включають розвиток емоційного інтелекту, задоволення потреб співробітників та забезпечення їхнього добробуту. Автори підкреслюють, що такий підхід є не лише інструментом підвищення продуктивності, але й важливим засобом створення комфортного робочого середовища, що сприяє зниженню рівня професійного вигорання та стресу серед працівників.

У статті розглянуто впровадження програм психологічної підтримки, що включають індивідуальне консультування, групові тренінги та програми управління стресом, які значно покращують психоемоційний стан працівників. Зокрема, наведено приклади успішної реалізації таких програм у провідних ІТ-компаніях, як Google, Microsoft та Amazon. Ці компанії активно застосовують гнучкі моделі роботи, впроваджують тренінги з розвитку особистісних навичок та емоційного інтелекту, що сприяє зміцненню морально-психологічного клімату та підвищенню загальної ефективності роботи команд.

Окрему увагу приділено створенню системи наставництва, яка сприяє переданню знань та досвіду між працівниками, розвитку командного духу та підвищенню інноваційного потенціалу. У статті зазначається, що впровадження гнучких графіків роботи та дистанційного режиму, які стали трендом після пандемії COVID-19, позитивно впливають на задоволеність працівників і сприяють їхній професійній самореалізації.

Попри значні переваги, автори також аналізують виклики, пов'язані з інтеграцією гуманістичних підходів. Серед них — консервативна корпоративна культура, недостатня підготовка менеджерів до роботи з емоційним інтелектом співробітників та швидкі технологічні зміни. Водночас у статті підкреслюється, що компанії, які активно впроваджують гуманістичний менеджмент, демонструють зниження рівня плинності кадрів, зростання продуктивності та здатність до створення інноваційних продуктів і послуг.

У висновках зроблено акцент на тому, що гуманістичний менеджмент та психологічна підтримка є критично важливими для успішного функціонування ІТ-компаній в умовах сучасного світу. Вони сприяють зменшенню стресу, підвищенню лояльності працівників і створенню інноваційного середовища, яке відповідає викликам часу. Подальші дослідження в цій сфері дадуть змогу розробити ефективні моделі управління, що забезпечать гармонійний розвиток компаній та їхніх співробітників.

Ключові слова: гуманістичний менеджмент, психологічний супровід, інноваційне середовище, ІТ компанії, емоційний інтелект.

Formulation of the problem. In the modern IT industry, characterized by rapid changes, high competition and innovation, a humanistic approach to human resource management is of particular importance. Humanistic management focuses on the emotional intelligence, values, and needs of employees, acting as an important tool not only to increase productivity but also to ensure the well-being of employees [1].

Peter Drucker, one of the most influential thinkers in the field of management, focused on the humanistic aspects of management, which take into account the human factor as a key element of organizational success. Peter Drucker covered the ideas of humanistic management in his numerous works, in which he laid the foundations of humanistic management, emphasizing the importance of human development, ethics and social responsibility. [2] [3]. Drucker saw the main advantages of humanistic management primarily in the development of human potential. People are the most important resource of an organization. Drucker emphasized that management should create conditions for the development of employees' abilities, stimulating their initiative, creativity and self-realization. Increasing productivity. Increasing productivity. Involving employees in decision-making and taking into account their needs helps to increase motivation and efficiency. This

creates a synergy when employees do not just fulfill tasks, but work with dedication. Social responsibility. Humanistic management is focused on ensuring that organizations act responsibly towards society. According to Drucker, a business should not only make a profit but also contribute to the well-being of the community. Ethical decision-making. The principles of the humanistic approach help to create an ethical environment where key decisions are based on moral norms and principles. Improving corporate culture. Focusing on values, trust and mutual respect contributes to the formation of a positive corporate culture that reduces stress and conflict. Flexibility and adaptability. According to Drucker, in a rapidly changing world, organizations need to be open to change. Humanistic management helps to take into account the interests of employees and society when adapting to new conditions. In long-term success. A people-oriented approach helps to build long-term partnerships both within the organization and with its external stakeholders. Fostering innovation. Creating an environment that respects everyone's ideas stimulates innovative thinking. This contributes to the development of new approaches and technologies.

Humanistic management, from Drucker's point of view, is aimed at harmonizing the interests of

employees, the organization and society, which allows achieving not only economic but also social goals.

Modern research shows that the introduction of psychological support has become a necessity due to the growing level of professional burnout and stress among employees. According to international studies, approximately 60% of employees in high-tech industries face the risk of emotional exhaustion, which negatively affects their performance and contributes to increased staff turnover [4].

The purposes of the article is to analyze the main aspects of the humanistic approach to IT management, as well as to study the impact of psychological support on employee productivity and satisfaction.

The main material presentation. Humanistic management has been actively developing since the 2010s, integrating the concepts of emotional intelligence and corporate social responsibility. For example, a study by Goleman (2020) confirmed that companies that develop the emotional intelligence of their employees achieve higher performance in teamwork [1]. In addition, a study by Harvard Business Review (2020) showed that companies using humanistic management have higher stock liquidity and higher enterprise value [8]. This confirms that the humanistic approach not only improves the internal aspects of management, but also has clear financial benefits for companies.

In modern IT companies, such as Google and Microsoft, the humanistic approach has proven effective through the development of employee support programs, including stress management training and psychological counseling. For example, a study by Microsoft (2021) showed that the popularization of psychological support reduced the level of burnout among employees by 28% [5]. The introduction of the idea of psychological support also brings another positive consequence: the emergence of a mentoring system where more experienced employees share knowledge and experience with newcomers, which contributes to the development of the team as a whole [6]. On the example of companies such as Google, we can see how the humanistic approach is implemented through employee support programs. For example, Google is actively implementing trainings aimed at developing personal skills and emotional intelligence of its employees, which has a positive impact on the overall moral and psychological climate in the company [8].

In 2015, a study conducted by a team from Stanford University found that organizations that implement humanistic management have 25% higher productivity compared to those that do not. Looking at the experience of other companies, we can point to studies that have shown that there is a direct correlation between employee satisfaction and productivity [7].

If we point out the basic principles of humanistic management in IT, we can name the following:

- human orientation: attentive attitude to the needs of employees, ensuring their self-realization and development (Goleman, 2020) [1];

- flexibility and adaptability: the introduction of remote work and flexible schedules, which has become a trend after the COVID-19 pandemic (Forbes, 2022) [6].

Recognizing achievements: creating a reward system that increases employee motivation and loyalty (Bakker & Demerouti, 2017) [4].

These principles are implemented in companies such as Atlassian and Shopify, which create environments focused on supporting innovation and teamwork (Gartner, 2023) [7].

One of the most important aspects of implementing humanistic management is psychological support in IT companies.

Psychological support in IT includes individual counseling, group sessions, and stress management programs. It is known that the introduction of the idea of psychological support for employees in the IT sector helps to increase employee motivation and job satisfaction. For example, a study by Amazon (2022) showed that the implementation of the Career Choice program, which develops employees' skills and supports their psycho-emotional state through coaching, led to increase in labor efficiency (Amazon, 2022) [9]. Studies also show that after the introduction of management with a focus on psychological support, employees notice a noticeable improvement in their psycho-emotional state, which, in turn, has a positive effect on the overall team climate.

As for the challenges and prospects for the development of humanistic management in the field of IT, it is, first of all, the urgent need to overcome the conservative corporate culture, which often does not contribute to the integration of modern approaches to personnel management. Many companies are still dominated by a focus on formal performance indicators, ignoring the emotional well-being of employees and limited attention to their individual needs. This approach reduces employee motivation and creates barriers to the adaptation of innovative strategies aimed at human development. Another serious challenge is the lack of training of managers in providing psychological support to employees. Most managers have a technical or economic background that does not provide the necessary knowledge and skills to work with emotional intelligence and create a comfortable working environment. In this context, it is important to develop special trainings and programs that will help managers effectively solve the problems of emotional burnout, stress and interpersonal conflicts in teams. In addition, rapid technological changes also pose challenges for the integration of humanistic approaches. The constant need to adapt to new tools and methods of work can lead to stress and lower productivity of employees. At the same time, the article notes that the trend towards the introduction of humanistic management is stable. Companies are increasingly realizing that meeting the needs of employees and their well-being are key to achieving long-term success.

According to research by Accenture (2022), companies that actively implement humanistic management

demonstrate a greater ability to innovate and develop new products and services. This approach allows not only to improve the internal climate in the organization, but also to significantly increase its competitiveness in the market. The growth of employee involvement in the decision-making process and the formation of a culture of trust become significant advantages for companies seeking to reach new heights in the modern dynamic environment [10].

Conclusions. Humanistic management and psychological support are critical for the successful functioning of IT companies. They help to reduce stress, increase employee loyalty and create an innovative environment that meets the challenges of the times. Further research in this area will allow us to develop effective models that will ensure the harmonious development of companies and their employees.

References

1. Goleman, D. (2020). *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. (25th Anniversary Edition) Bloomsbury Publishing PLC. 2020. 352 p.
2. Drucker Peter F. *The Effective Executive: The Definitive Guide to Getting the Right Things Done* (Harperbusiness Essentials). Routledge. 2018. 161 p.
3. Drucker Peter F. *The Essential Drucker*, Routledge, 2020. 294 p.
4. Bakker A. B., Demerouti E. Job Demands–Resources Theory: Taking Stock and Looking Forward. *Journal of Occupational Health Psychology*. 2017. Vol. 22, № 3. P. 273–285.
5. Teevan J. *The New Future of Work. Research from Microsoft into the Pandemic's Impact on Work Practices*. — Redmond: Microsoft Press, 2021. — 65 p. URL: <https://www.microsoft.com/en-us/research/uploads/prod/2021/01/NewFutureOfWorkReport.pdf>
6. Williams Jeff. Psychological Safety: Transforming Theory Into Practice. *Forbes*. 2022. URL: <https://www.forbes.com/councils/forbesbusinesscouncil/2024/06/21/psychological-safety-transforming-theory-into-practice/>
7. Atlassian Named a Leader in the 2023 Gartner Magic Quadrant for DevOps Platforms URL: <https://ca.marketscreener.com/quote/stock/ATLASSIAN-CORPORATION-25531314/news/Atlassian-Named-a-Leader-in-the-2023-Gartner-Magic-Quadrant-for-DevOps-Platforms-44074371/>
8. Freedman Joshua. *The Business Case for Emotional Intelligence*. 2020. URL: file:///D:/Users/User/Downloads/The_Business_Case_for_Emotional_Intellig.pdf
9. Amazon Career Choice. Amazon. 2022. URL: <https://www.volstate.edu/workforce/amazon-career-choice-program>
10. *The Future of Work: Human-Centric Leadership*. Accenture. 2022. URL: <https://hospitalityinsights.ehl.edu/the-future-of-work-human-centric-leadership>

УДК 361.77:008

Пінчук Олег Олександрович

Здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня

Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Україна

Pinchuk Oleh

Obtaining a first higher education (bachelor's) level

Dragomanov Ukrainian State University, Ukraine

ORCID: 0009-0008-8856-0120

.....
Холоденко Олена Віталіївна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов

Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Україна

Kholodenko Olena

candidate of pedagogical sciences, associate professor of the department of foreign languages

Dragomanov Ukrainian State University, Ukraine

ORCID: 0000-0001-5839-969X

[https://doi.org/10.60022/3\(2\)-5GF](https://doi.org/10.60022/3(2)-5GF)

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ INTERCULTURAL COMMUNICATION

Анотація. У статті досліджується поняття міжкультурної комунікації, її історичний розвиток та основні напрямки вивчення проблеми. Аналізуються внески вітчизняних та зарубіжних науковців, що спеціалізуються на питаннях міжнародної комунікації. Особлива увага приділяється вербальним та невербальним засобам комунікації, їх ролі у забезпеченні ефективного обміну інформацією між представниками різних культур. Розглядаються соціокультурні аспекти, які впливають на процес міжкультурної взаємодії, включаючи культурні відмінності, цінності та соціальні норми. На основі проведеного аналізу робляться висновки щодо сучасних тенденцій та перспектив розвитку міжкультурної комунікації.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, вербальні засоби, невербальні засоби, соціокультурні аспекти, міжнародна комунікація, культурні відмінності, комунікативна ефективність.

Summary. The article examines the concept of intercultural communication, its historical development and the main directions of studying the problem. The contributions of domestic and foreign scientists specializing in international communication are analyzed. Special attention is paid to verbal and non-verbal means of communication, their role in ensuring effective exchange of information between representatives of different cultures. Socio-cultural aspects that influence the process of intercultural interaction are considered, including cultural differences, values and social norms. Based on the analysis, conclusions are drawn regarding current trends and prospects for the development of intercultural communication.

Keywords: intercultural communication, verbal means, non-verbal means, socio-cultural aspects, international communication, cultural differences, communicative effectiveness.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі міжкультурна комунікація набуває все більшого значення, оскільки взаємодія між представниками різних культур стає невід'ємною частиною соціального, економічного та політичного життя. Зростання міжнародної торгівлі, розвиток інформацій-

них технологій та підвищення мобільності населення сприяли збільшенню контактів між людьми з різним культурним, мовним та соціальним походженням. Однак разом з цими можливостями з'являються і значні виклики, пов'язані з ефективним обміном інформацією та уникненням комунікативних непорозумінь.

Copyright © The Author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Однією з ключових проблем міжкультурної комунікації є різноманітність вербальних і невербальних засобів спілкування, які можуть мати різне значення в різних культурах. Наприклад, жести, міміка, тон голосу, особистий простір можуть сприйматися та інтерпретуватися по-різному, що часто призводить до нерозуміння намірів та емоцій іншої людини. Це особливо актуально в бізнесі, дипломатії, освіті та інших сферах, де ефективна комунікація є ключовим фактором успіху.

Таким чином, вивчення міжкультурної комунікації є важливим не тільки для теоретичного осмислення процесів взаємодії різних культур, але й для практичного застосування цих знань у різних сферах життя. Вивчення вербальних і невербальних засобів комунікації, соціокультурних аспектів дозволяє виявити основні бар'єри та розробити стратегії їх подолання, тим самим сприяючи підвищенню ефективності комунікації та гармонізації міжкультурних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження проблем, що стали фундаментальними для міжкультурної комунікації, почало здійснюватися задовго до її інституалізації. Зокрема, означена проблематика стала предметом досліджень Г. Ляйбниці, Й. Гердера, В. фон Гумбольдта, О. Потебні, В. Вундта й інших. Сучасні лінгвісти, соціологи, філософи, педагоги, психологи ґрунтовно опрацьовують проблематику міжкультурної комунікації. Зокрема опрацьовуються питання сутності цього феномену, його мети, шляхів формування тощо. Так, названі питання опрацьовуються в роботах І. Бахова, Н. Булави, Б. Слющинського та інших. Однак у сучасній науці немає однозначного визначення поняття «міжкультурна комунікація». Воно розглядається з боку різних наук.

Метою цієї статті є всебічне вивчення міжкультурної комунікації з метою розкриття її сутності, визначення основних компонентів та аналізу факторів, що впливають на ефективність міжкультурного обміну інформацією.

Виклад основного матеріалу. Міжкультурна комунікація — це процес обміну інформацією між представниками різних культур, який охоплює не лише вербальні, а й невербальні засоби спілкування. Це явище є невід'ємною складовою глобалізованого світу, де взаємодія між людьми з різними культурними, соціальними та мовними особливостями відбувається дедалі частіше. Поняття міжкультурної комунікації включає в себе вивчення того, як культурні фактори впливають на процеси передачі інформації, аналіз бар'єрів, що можуть виникати у такій взаємодії. Актуалізація досліджень міжкультурної комунікації пов'язана із феноменом мультикультуралізму, який вийшов на арену на зламі XX–XXI століть. Це явище виникло внаслідок міграційних та інтеграційних процесів, що відбуваються на різних рівнях суспільного життя.

Історія дослідження міжкультурної комунікації як наукової дисципліни сягає середини XX століття.

Її формування було тісно пов'язане з розвитком антропології, соціології, лінгвістики та психології. Одним із перших дослідників, які звернули увагу на важливість культурного контексту у спілкуванні, був американський антрополог Едвард Холл. У своїх роботах, зокрема в книзі «The Silent Language» (1959), він увів поняття «висококонтекстних» і «низькоконтекстних» культур, пояснюючи, як культурний контекст впливає на стиль комунікації. Холл досліджував просторову поведінку (проксемику) та її вплив на міжкультурну взаємодію [1, с. 55].

Подальший розвиток дисципліни відбувався за активної участі таких дослідників, як Герт Хофстеде, який створив модель культурних вимірів, що допомагає зрозуміти відмінності між культурами на основі таких параметрів, як дистанція влади, уникнення невизначеності, індивідуалізм проти колективізму та інших. Роботи Гофстеде стали основою для багатьох сучасних досліджень міжкультурної комунікації, особливо в галузях міжнародного бізнесу та менеджменту. Інший вагомий внесок зробив Річард Льюїс, який розробив модель культурних типів, що класифікує культури за їх стилем спілкування: лінійно-активні, багатозадачні та реактивні.

Можливість безпосереднього ознайомлення з іншими культурами викликає необхідність уміння орієнтуватися у них, здатності до міжкультурної комунікації. Міжкультурна комунікація у дослідженні Б. Слющинського трактується важливим проблемним полем. Поняття «міжкультурна комунікація» дослідник розглядає крізь призму його складових — «комунікація» і «культура».

Культура, на його переконання, — це «сукупність соціальних норм і цінностей, що склалися історично і притаманні конкретній суспільній системі». Натомість «комунікація — це специфічна норма взаємодії людей з передачі інформації від людини до людини, яка здійснюється за допомогою мови та інших знакових систем» [2, с. 78].

На переконання Н. Булави, міжкультурна комунікація є соціальним феноменом, сутність якого полягає у «конструктивній чи деструктивній взаємодії між представниками різних культур (національних та етнічних), субкультурами у межах чітко визначеного просторово-часового континууму»

Вітчизняний дослідник І. Бахов стверджує, що термін «міжкультурна комунікація» варто розглядати з позиції низки підходів. В основі першого підходу лежать основні положення класичної позитивістської методології, що використовує системний метод та обґрунтовує концепцію інформаційного суспільства. Другий підхід ґрунтується на когнітивній моделі суб'єкт-об'єктних відносин, у межах яких комунікація виокремлюється як особливий онтологічний об'єкт. В основі методології цього підходу — методи герменевтики, критичної рефлексії, раціональної реконструкції [3, с. 17].

Вербальна комунікація є основним інструментом обміну інформацією між людьми і відіграє ключову роль у міжкультурній комунікації. Вона охоплює всі

аспекти мовної комунікації, такі як слова, словосполучення, речення та тексти, що використовуються для передачі значення. Мова, як система знаків, є центральним елементом вербальної комунікації і слугує основним засобом вираження думок, почуттів та ідей. Вербальні засоби комунікації включають усну та письмову форми, кожна з яких має свої особливості та функціональне призначення [4, с. 78].

Особливе значення в міжкультурній комунікації мають мовні бар'єри, які можуть виникати через різні фактори, включаючи відмінності в граматиці, лексиці, фонетиці та інтонації. Наприклад, одні й ті ж слова або вирази в різних мовах можуть мати абсолютно різне значення, що може призвести до неправильного розуміння повідомлення. Варто враховувати феномен ідіом і фразеологізмів, які часто є унікальними для певної культури і можуть бути складними для перекладу або розуміння іноземцями [5, с. 90].

У деяких культурах прийнято використовувати прямий, конкретний стиль спілкування, де значення виражається чітко і однозначно (наприклад, англо-американська культура). У той час як в інших культурах, таких як японська чи арабська, переважає непрямий стиль, який передбачає використання метафор, натяків та емоційного забарвлення. Ці відмінності можуть мати значний вплив на ефективність міжкультурної комунікації, оскільки представники різних культур можуть по-різному інтерпретувати повідомлення залежно від свого культурного походження.

Вербальна комунікація включає аспекти мовної адаптації, такі як використання спрощеної мови або зміна темпу мовлення для полегшення спілкування з людьми з іншої культури. У контексті міжкультурного діалогу важливо враховувати не лише граматичну правильність, але й культурну доречність повідомлення, щоб уникнути непорозуміння або потенційних конфліктів.

Невербальна комунікація є важливою складовою міжкультурної взаємодії, оскільки значна частина інформації у спілкуванні передається не за допомогою слів, а за допомогою жестів, міміки, інтонації, пози та інших невербальних сигналів. Ці інструменти формують контекст, підсилюють або змінюють значення вербального повідомлення, а іноді навіть замінюють його. Невербальна комунікація, як і вербальна, значною мірою залежить від культурних особливостей, що робить її вивчення особливо актуальним у контексті міжкультурної комунікації [6, с. 22].

Одним із ключових елементів невербальної комунікації є міміка, тобто рухи обличчя, які виражають емоції та настрій. Одні й ті ж вирази обличчя можуть мати різне значення в різних культурах. Наприклад, посмішка в західних культурах зазвичай сприймається як знак дружелюбності або радості, тоді як у східних культурах вона може означати збентеження або спробу приховати справжні почуття. Інший приклад — зоровий контакт: у західних суспільствах він часто сприймається як ознака довіри та щирості, тоді як у деяких азійських культурах

прямий контакт з очима може бути ознакою неповаги чи агресії.

Жести є потужним засобом невербальної комунікації, але їхнє значення значно варіюється залежно від культурного контексту. Наприклад, жест «окей» (з'єднання великого і вказівного пальців у коло) у багатьох країнах означає схвалення, тоді як у деяких культурах він може вважатися образливим. Такі відмінності можуть призвести до комунікативних непорозуміння або навіть конфліктів у міжкультурній взаємодії.

Невербальні засоби комунікації є надзвичайно важливими для встановлення довіри та взаєморозуміння в міжкультурній взаємодії. Однак їх використання вимагає високого рівня культурної чутливості, оскільки відмінності у сприйнятті невербальних сигналів можуть призвести до серйозних комунікативних бар'єрів. Вивчення цих особливостей допомагає підвищити ефективність комунікації, зменшити кількість непорозуміння і створити гармонійні стосунки між представниками різних культур [7, с. 51].

Одним із ключових соціокультурних аспектів є цінності, які визначають пріоритети в суспільстві та впливають на сприйняття комунікації. Наприклад, в індивідуалістичних країнах (США, Західна Європа) основний акцент робиться на особистій свободі, самовираженні та досягненнях. У колективістських культурах (Китай, Японія, арабські країни) переважає прагнення до групової гармонії, лояльності до сім'ї чи громади, уникнення конфліктів. Такі відмінності впливають на стиль спілкування: у перших культурах люди можуть бути більш прямими та відкритими, тоді як у других — надають перевагу непрямості та скритності.

Соціальні норми є важливим фактором міжкультурної комунікації. Вони визначають, яка поведінка є прийнятною в певних ситуаціях. Наприклад, у деяких культурах прийнято починати ділові переговори з обговорення особистих тем для створення довірливої атмосфери (як у латиноамериканських чи арабських країнах), тоді як у скандинавських чи німецьких культурах така поведінка може вважатися недоречною і відволікати від основної мети зустрічі [8, с. 55].

Традиції та релігійні переконання — ще один важливий соціокультурний фактор, який впливає на комунікацію. Вони визначають не тільки стилі поведінки, але й мовні звороти, теми для обговорення, час і спосіб спілкування. Наприклад, в ісламських країнах дотримання певних норм у спілкуванні між чоловіками та жінками є обов'язковим і вимагає поваги до релігійних традицій, тоді як у більш світських суспільствах таких обмежень може не існувати.

Стереотипи та упередження відіграють значну роль у міжкультурній комунікації, впливаючи на сприйняття співрозмовника та зміст повідомлення. Наприклад, упереджене ставлення до певної культури може викликати недовіру, навіть якщо наміри комунікації є дружніми. Водночас, стереотипи можуть слугувати орієнтиром для початкового розуміння

іншої культури, хоча важливо не підміняти ними реальні знання та досвід.

Глобалізація сприяє взаємопроникненню культур, що створює нові виклики для міжкультурної комунікації. З одного боку, вона сприяє уніфікації певних аспектів соціокультурного контексту, таких як діловий етикет або використання міжнародних мов, таких як англійська. З іншого боку, вона посилює потребу в збереженні культурної ідентичності та адаптації до нових умов спілкування, де змішуються різні традиції та стилі поведінки [9, с. 17].

Тому соціокультурні аспекти міжкультурної комунікації є надзвичайно важливими для розуміння та ефективного управління комунікативними процесами в глобалізованому світі. Вивчення цінностей, норм, традицій та стереотипів різних культур допомагає уникнути непорозумінь, зміцнює довіру та створює умови для гармонійної взаємодії між представниками різних суспільств. Це є ключовим елементом забезпечення успішної міжкультурної комунікації в сучасному світі [10, с. 78].

Висновки. У статті досліджуються ключові аспекти міжкультурної комунікації, яка є важливою складовою глобалізованого світу. Аналізуючи поняття міжкультурної комунікації, її історичний розвиток та внесок вітчизняних і зарубіжних науковців, ми дійшли висновку, що це міждисциплінарне явище охоплює як теоретичні, так і практичні аспекти взаємодії культур. Зростаюча актуальність цієї теми зумовлена посиленням міжнародного співробітництва, міграційними процесами, необхідністю адаптації до мультикультурного середовища.

Вербальні та невербальні засоби комунікації є ключовими для забезпечення ефективного спілкування між представниками різних культур. Вони дозволяють не лише передавати інформацію, але й створювати емоційний зв'язок, розуміння та довіру. Водночас відмінності у мовних традиціях, жестах, інтонаціях та інших комунікативних елементах можуть стати джерелом непорозумінь. Тому важливо вивчати і враховувати ці відмінності в міжкультурному діалозі.

Список використаних джерел

1. Бахов І. Міжкультурна комунікація в контексті глобалізаційного діалогу культур. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2012. № 2. С. 34–43.
2. Булава Н. Формування міжкультурної комунікації як необхідної складової мовної підготовки студентів-іноземців. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Перекладознавство та міжкультурна комунікація». Херсон: Херсонський державний університет, 2016. Вип. 6. С. 54–59.
3. Галицька М. М. Міжкультурна комунікація та її значення для професійної діяльності майбутніх фахівців. Освітologічний дискурс, № 2 (6), 2014. С. 23–32.
4. Захарчук Н. В. Роль міжкультурної комунікації у формування духовних цінностей майбутніх екологів. Вісник Житомирського державного університету. 2009. Вип. 43. С. 117–120.
5. Лебедева Л. Е. Міжкультурна комунікація: лінгвістичний аспект. Філологічні студії. Вип. 9, 2013. С. 246–252.
6. Максимович О. Міжкультурна комунікація як предмет міждисциплінарного теоретизування. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». 2017. Вип. 39. С. 85–89.
7. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація. «Академія», 2012. С. 288.
8. М'язова І. Ю. Міжкультурна комунікація: зміст, сутність та особливості прояву (соціально-філософський аналіз): автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» К., 2008. С. 18.
9. Слющинський Б. Міжкультурна комунікація як регулятор міжособистісних відносин суспільства. Нова парадигма. 2016. № 130. С. 82–91.
10. Шавкун І. Г. Міжкультурна комунікація як складова сучасної менеджмент-освіти. Культурологічний вісник Нижньої Наддніпряни. 2009. Вип. 23. С. 115–118.

References

1. Bakhov I. Mizhkulturna komunikatsiia v konteksti hlobalizatsiinoho dialohu kultur. Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. 2012. № 2. S. 34–43.
2. Bulava N. Formuvannia mizhkulturnoi komunikatsii yak neobkhdnoi skladovoi movnoi pidhotovky studentiv-inozemtsiv. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia "Perekladoznavstvo ta mizhkulturna komunikatsiia". Kherson: Khersonskiy derzhavnyi universytet, 2016. Vyp. 6. S. 54–59.
3. Halytska M. M. Mizhkulturna komunikatsiia ta yii znachennia dlia profesiinoi diialnosti maibutnikh fakhivtsiv. Osvitlohichnyi dyskurs, № 2 (6), 2014. S. 23–32.
4. Zakharchuk N. V. Rol mizhkulturnoi komunikatsii u formuvanni dukhovnykh tsinnostei maibutnikh ekolohiv. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu. 2009. Vyp. 43. S. 117–120.
5. Lebedieva L. E. Mizhkulturna komunikatsiia: lnhvistychnyi aspekt. Filolohichni studii. Vyp. 9, 2013. S. 246–252.

-
6. Maksymovych O. Mizhkulturna komunikatsiia yak predmet mizhdytsyplinarnoho teoretyzuvannia. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Seriia "Sotsiolohichni doslidzhennia suchasnoho suspilstva: metodolohiia, teoriia, metody". 2017. Vyp. 39. S. 85–89.
 7. Manakin V.M. Mova i mizhkulturna komunikatsiia. "Akademiia", 2012. S. 288.
 8. Miazova I. Yu. Mizhkulturna komunikatsiia: zmist, sutnist ta osoblyvosti proiavu (sotsialno-filosofskyi analiz): avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filos. nauk: spets. 09.00.03 "Sotsialna filosofii ta filosofii istorii". K., 2008. S. 18.
 9. Sliushchynskyi B. Mizhkulturna komunikatsiia yak rehulator mizhospnistnykh vidnosyn suspilstva. Nova paradyhma. 2016. № 130. S. 82–91.
 10. Shavkun I. H. Mizhkulturna komunikatsiia yak skladova suchasnoi menedzhment-osvity. Kulturolohichni visnyk Nyzhnoi Nadnyprianshchyny. 2009. Vyp. 23. S. 115–118.

УДК 159.922.76-056.26:615.851:78

Стець Валентина Іванівна

кандидат філософських наук,

доцент кафедри психології

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Stets Valentyna

Candidate of Philosophical Sciences

Associate Professor of the Department of Psychology

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

ORCID: 0000-0002-5530-5376

[https://doi.org/10.60022/3\(2\)-6GF](https://doi.org/10.60022/3(2)-6GF)

ЕФЕКТИВНІСТЬ МУЗИКОТЕРАПІЇ В РОБОТІ З ДІТЬМИ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

THE EFFECTIVENESS OF MUSIC THERAPY IN WORKING WITH CHILDREN WITH VISUAL IMPAIRMENTS: PSYCHOLOGICAL ASPECT

Анотація. Музикотерапія є методом, що інтегрує музику в процес психологічної корекції, спрямовуючи її на оптимізацію розвитку дитини. Серед численних методик музичної терапії можна виділити ті, що використовують музику як основний інструмент впливу, а також ті, що доповнюють інші корекційні підходи для посилення їхньої ефективності.

Мета спеціально організованого навчання та виховання дітей з аномаліями розвитку полягає в пошуку найбільш результативних методів компенсації втраченої функціональності. Наукові дослідження підкреслюють важливість залучення дітей з обмеженими можливостями до різноманітної музичної діяльності.

Більшість дітей з порушенням зором мають середній рівень музичного розвитку, що проявляється в здатності уважно слухати музичні твори, емоційно реагувати на них, розуміти їхній зміст та давати естетичну оцінку.

Емоційна сфера дітей з порушенням зором розвинена відносно добре, що підтверджують результати проведеного обстеження. Виходячи з отриманих даних, була розроблена та апробована корекційна програма, спрямована на розвиток дітей з порушеннями зору через музикотерапію.

Результати дослідження свідчать про високу ефективність корекційної програми: показники, що продемонстрували діти, суттєво зросли за практично всіма параметрами. Кількість дітей з високим рівнем музичного та загального розвитку зростає в середньому на 20%. Після завершення корекційної роботи була зафіксована позитивна динаміка не лише в музичному розвитку (відчуття ритму, темпу тощо), але й в загальному розвитку психічних функцій (пам'яті, уваги тощо).

Отже, висловлене припущення про можливість всебічного розвитку дитини з порушеннями зору через музичну терапію є обґрунтованим. Процес корекційного розвитку дітей з дефектами зору, що реалізується за допомогою музикотерапії, може розглядатися як важливий засіб компенсації.

Ключові слова: порушення розвитку, порушення зору, музикотерапія.

Summary. *Music therapy is a method that integrates music into the process of psychological correction, aiming to optimize the development of the child. Among the numerous music therapy techniques, there are those that use music as the primary tool of influence, as well as those that complement other corrective approaches to enhance their effectiveness.*

The goal of specially organized education and upbringing for children with developmental abnormalities is to find the most effective methods of compensating for lost functionality. Scientific studies emphasize the importance of involving children with disabilities in diverse musical activities.

Most children with visual impairments exhibit an average level of musical development, demonstrated by their ability to attentively listen to musical compositions, respond emotionally to them, understand their content, and provide aesthetic evaluations.

The emotional sphere of children with visual impairments is relatively well developed, as confirmed by the results of the conducted examination. Based on the obtained data, a correctional program was developed and tested, aimed at the development of children with visual impairments through music therapy. The results of the study indicate the high effectiveness of the correctional program: the indicators demonstrated by the children significantly increased across almost all parameters. The number of children with high levels of musical and general development increased by an average of 20%. After completing the corrective work, a positive dynamic was observed not only in musical development (sense of rhythm, tempo, etc.) but also in the overall development of mental functions (memory, attention, etc.).

Thus, the assumption about the possibility of comprehensive development of children with visual impairments through music therapy is substantiated. The corrective development process for children with visual defects, implemented through music therapy, can be considered an important means of compensation.

Keywords: *developmental disorders, visual impairments, music therapy.*

Постановка проблеми. Формування гуманістичного суспільства нерозривно пов'язане з концепцією особистості, яка розвивається разом зі змінами світу. Вирішення цієї проблеми напряду залежить від рівня освіти, який є центральною складовою людської культури. На думку фахівців, сьогодні особлива увага приділяється індивідуальному розвитку людини, її особистісному зростанню, духовності та ставленню до оточуючого світу. Психологи та педагоги закликають до гуманізації освіти, де пріоритет надається розвитку не лише знань і вмінь, але й особистісних якостей та музичних здібностей дітей. Найважливішим завданням є не лише передача знань, але й формування інтересу до самостійного пізнання.

Музичне мистецтво має значний вплив на розвиток особистості дитини з раннього віку, стимулюючи її творчі здібності. Заняття музикою активізують інтелектуальний та емоційний потенціал дитини, і чим раніше це відбувається, тим сильніше буде зв'язок з культурними цінностями. Важливо, щоб сприйняття музики було не просто пасивним, а глибоким і осмисленим, що сприяє розвитку внутрішнього світу дитини, її почуттів і думок. Музика, як мистецтво, не існує поза процесом її сприйняття; її вплив на дитячу духовність можливий лише тоді, коли діти вчаться сприймати її як носій ідей і почуттів.

Діти особливо відкриті до музичного мистецтва і можуть брати активну участь у творчій діяльності, яка сприяє формуванню інтересу до музики та її правильного розуміння. Важливо також пробудити у них бажання постійно спілкуватися з музикою та розвиватися у цій сфері. Вивчення музики допомагає дитині осмислити навколишню дійсність, сформувати уявлення про закони світу та саму себе через розвиток музично-сенсорних здібностей.

Безперечно, музичний розвиток є важливою частиною виховання. Сучасні музичні технології, такі як музикотерапія, відіграють значну роль у формуванні емоційної чутливості та розвитку музичних здібностей. Будь-які труднощі у розвитку дитини заважають їй засвоювати загальнолюдські культурні цінності, що є необхідною умовою для формування вищих психічних функцій, свідомості та особистості. Такі проблеми можуть негативно впливати на соціальні навички та призвести до труднощів у взаємодії з оточуючими.

Сьогодні проблема дітей із труднощами розвитку є надзвичайно актуальною, і кожна дитина потребує індивідуального підходу. Важливо не лише виправляти недоліки, але й розвивати потенціал дитини, зважаючи на її особистісні особливості. Дитина є не лише суб'єктом діяльності, але й об'єктом її власного розвитку. Тому необхідно стимулювати її активність у суспільстві.

Традиційна психологія надає перевірені засоби досягнення високих результатів. Проте в останні роки зростає інтерес до нетрадиційних підходів у вихованні, зокрема до поєднання традиційних і новаторських методів. Одним із таких нетрадиційних методів є музикотерапія.

Результати численних досліджень та експериментів підтверджують, що певні мелодії дійсно мають потужний терапевтичний ефект. Зокрема, духовна релігійна музика відновлює душевну рівновагу та приносить відчуття спокою. Також позитивний вплив мають твори класичних композиторів. Музикотерапія не тільки допомагає дітям краще засвоювати матеріал з музики та інших предметів, але й пробуджує у них справжній інтерес до всього, що їх оточує.

Однак проблема впливу музики на дітей з обмеженими можливостями залишається недостатньо дослідженою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вплив музики на організм людини відомий з давніх часів, і згодом у стародавніх цивілізаціях Китаю, Індії, Єгипту та Греції музику застосовували в медицині як лікарі, так і філософи, жерці та музиканти.

Манегетті вказував на здатність музики впливати на емоційний стан людини, зазначаючи, що вона може навіть «лікувати безумства». Він вважав, що деякі музичні твори та інструменти здатні підняти людину на рівень суспільних вимог, допомагаючи зрозуміти свій внутрішній світ та єдність з полісом. Він вбачав у музичному вихованні засіб гармонізації особистості з суспільством [1].

Музичне виховання слід розпочинати з народження. Зволікання в цій сфері може уповільнити розвиток дитини, оскільки природні здібності можуть зникнути без належного стимулювання. Важливо, щоб музичне навчання охоплювало всі етапи розвитку дитини, починаючи з раннього дитинства [2].

Французький композитор Марен Маре ще 200 років тому складав музичні твори, спеціально присвячені лікуванню. Його цикл з 12 сонат використовувався для терапії подагри, а соната для альту та клавесина супроводжувала хірургічні операції. Музику призначали пацієнтам для полегшення численних хвороб, адже при дворах знаті завжди були музиканти. Навіть барабанні ритми вважалися лікувальними — лікарі стверджували, що «шлунок любить ритм», тож під час обідів грали барабанний супровід [3].

Природа теж реагує на музику: експерименти показали, що легка, ненав'язлива музика сприятливо впливає на розвиток клітин. Сучасна музикотерапія почала розвиватися наприкінці 1940-х років у країнах Західної Європи та США, де було створено перші музично-психотерапевтичні товариства і центри. Найбільш популярними стали школи у Швеції, Австрії, Швейцарії та Німеччині.

У Німеччині музикотерапію (за методами Швабе, Келера, Кеніга) проводять із урахуванням психофізичної єдності людини, що забезпечує комплексний підхід і враховує фізичні, емоційні, комунікативні та регулятивні аспекти [4].

На початку XX століття інтерес до музикотерапії різко зріс. У Великій Британії Ж. Альвін заснував Товариство музичної терапії, у Відні з'явився Центр музикотерапії, а в США було створено Комітет по вивченню взаємозв'язку музики з медициною. Музика активно використовується в хірургії, кардіології, стоматології та для лікування нервових і психічних захворювань [5].

Мета статті полягає у детальному аналізі впливу музикотерапії на психічний розвиток дітей з особливостями розвитку.

Виклад основного матеріалу. Музикотерапія є специфічним методом роботи з дітьми, що передбачає використання музики у різних формах, таких як прослуховування музичних творів, гра на інструментах та спів. Ця форма терапії сприяє розвитку дитини, покращенню її емоційного стану та налагодженню стосунків між педагогом і дитиною, а також між

самими дітьми. Музикотерапія розвиває внутрішнє відчуття контролю, відкриває нові здібності та підвищує самооцінку.

Діти з порушеннями зору стикаються з певними труднощами у оволодінні різними видами діяльності, але їхні компенсаторні механізми дозволяють їм досягати успіху в окремих сферах. Це зумовлено величезними резервами розвитку, які організм має, але не завжди реалізує [6].

Зоровий аналізатор має значні можливості компенсаторного розвитку, які не використовуються в повній мірі при нормальному зору. Компенсація здійснюється через інші сенсорні функції, такі як слухова та тактильна. Для дітей з порушеннями зору особливо важливою є слухова функція. Якщо ці діти отримують можливість реалізувати свої компенсаторні здібності в умовах корекції, це може призвести до успіхів у музичній діяльності, незважаючи на їх дефекти.

Важливо зазначити, що поняття музичних здібностей тісно пов'язане з музичністю, основним показником якої є емоційне переживання музики. Для того щоб емоційно реагувати на музику, потрібно спочатку сприйняти її звукову структуру. Якщо людина реагує на музику, але сприймає лише невелику частину, то розуміння виразного змісту музики буде обмеженим. Отже, музичність — це сукупність здібностей, необхідних для музичної діяльності, що включає єдність емоційної реакції на музику та особливостей слухового сприйняття [7].

На сьогоднішній день вітчизняні психологи заклали теоретичний і методологічний фундамент досліджень музичного розвитку, накопичили значний фактичний матеріал та його інтерпретацію. Проте діагностичні методи розробляються не так інтенсивно. У вивченні музичності застосовують різноманітні методи, такі як спостереження, експерименти та аналіз діяльності. Однак ці методи часто не відповідають вимогам стандартної діагностики. Потреба у відповідних методах стає все більш актуальною в контексті використання психологічних знань у педагогіці.

Сьогодні у психологічній діагностиці розрізняють методи дослідження загальних і спеціальних здібностей, хоча поділ не завжди є строгим. У деяких методиках використовуються завдання, які походять з тестів для вивчення інтелекту.

Діагностика дітей з обмеженими можливостями, зокрема з порушеннями зору, вимагає спеціальних методик, яких, на жаль, недостатньо. Тому доводиться адаптувати існуючі методи для дітей з нормальним зором. Це включає модифікацію стимульного матеріалу та процедури дослідження відповідно до психологічних особливостей дітей і впливу дефектів зору на їх психічний розвиток.

На першому етапі дослідження було проведено діагностику дітей з порушеннями зору.

Для діагностики також використовувалося опитування батьків, результати якого допомогли зробити попередні висновки про особливості музичного виховання в родині. Для визначення рівня розвитку

дітей дошкільного віку з порушеннями зору застосовувалися такі методики:

I. Діагностика музичної діяльності (Г.А. Урунтаєва).

II. Діагностика рівня музичного та психомоторного розвитку дитини (А.І. Буреніна).

III. Діагностика музичності (Є. Ведрашко) [8].

Використання бесіди з дітьми як діагностичної методики дозволило з'ясувати, чим люблять займатися діти, їх інтереси та музичні схильності. Результати показали, що діти з порушеннями зору мають широкий спектр інтересів до різних видів діяльності.

Більшість дітей з порушеннями зору (60%) віддають перевагу перегляду мультиплікаційних фільмів. Це, ймовірно, пов'язано з охороною зору таких дітей, адже батьки обмежують їх від тривалих зорових навантажень. Проте 20% дітей пов'язують свій вільний час із музичною діяльністю, люблячи слухати музику, співати і танцювати. В дитячому садку їм найбільше подобається відвідувати музичні заняття.

Діти з порушеннями зору реалізують себе в різних видах діяльності, які приносять їм радість і задоволення, викликаючи позитивні емоції. Розвиток музичної діяльності, як правило, відбувається в дошкільному закладі під час музичних занять, але роль батьків у цьому процесі також є важливою [9].

У зв'язку з цим було доцільно провести опитування членів родини для визначення рівня їхньої участі в розвитку музичності дітей. Результати опитування показали, що 32% батьків дітей з порушеннями зору відвідують разом із ними концерти, тоді як 70% не вважають це обов'язковим.

На їхню думку, достатньо того, що вдома у дітей є музичні іграшки (в 100% випадків) та аудіотехніка (в 81% випадків), за допомогою якої діти регулярно слухають музику разом з батьками (так вважають 54% батьків).

Таким чином, батьки продемонстрували результати, які свідчать про недостатньо високий рівень їхньої участі в музичному вихованні дітей. Один з батьків дітей з порушеннями зору має музичну освіту в 22% випадків, і, відповідно, вдома у них є музичний інструмент.

Дослідження за методикою Г.А. Урунтаєвої проводилось індивідуально з кожною дитиною. Дітям пропонувалося прослухати пісню «Найщасливіша» з сюїти «Пісні нашого серця» (музика Пономаренко А.). Під час прослуховування здійснювалося педагогічне спостереження за поведінкою дитини, її мімікою та рухами, що супроводжували процес прослуховування [10].

Після завершення музичного твору діти відповідали на питання щодо його характеру, настрою та змісту. У разі труднощів пропонувалося прослухати пісню ще раз. Усі відповіді фіксувалися для подальшого аналізу.

Високий рівень розвитку вміння слухати музичний твір продемонстрували 23% дітей, які уважно слухали музику до кінця. Середній рівень показали 40% дітей, які не дотерпівши, почали відволікатися.

Низький рівень (37%) виявили діти, які не звертали уваги на музику, займалися сторонніми справами, і, зрештою, не зрозуміли пісні.

За двома показниками (розуміння та естетична оцінка музичного твору) діти показали однакові результати: 20% мали високий рівень, самостійно визначаючи характер музичного твору та надаючи естетичну оцінку. Естетичні почуття у них були добре розвинені, мелодія викликала позитивні емоції. 20% дітей показали низький рівень: вони мали труднощі зі словесним позначенням характеру музики, вказуючи лише на дії, а не на зміст пісні. Середній рівень розвитку зазначених здібностей продемонстрували 60% дітей, які давали словесні характеристики після наведених питань, підбираючи епітети на кшталт «чарівна».

Таким чином, більшість дітей має середній рівень розвитку в таких аспектах, як слухання музичних творів, розуміння змісту та естетична оцінка. Високий і низький рівні спостерігаються лише у невеличкій частині дітей.

Використання методики А.С. Буреніної дозволило виявити рівень музичного та психомоторного розвитку дітей. Дітям було запропоновано прослухати «вальс з чарівними дзвіночками», що стало основою музично-рухового етюду, розробленого Т.В. Нестеренко, одним із провідних фахівців у галузі музичного руху. Діти повинні були виразно передати емоції, які викликала музика вальсу: збудження, захоплення при звучанні дзвіночків та легкий сум при їх зникненні.

Цей музично-руховий етюд допомагає розвивати систему здібностей, образне мислення, уяву, а також свободу, пластичність і виразність рухів. Методика дозволила виявити особливості музикальності, емоційності, творчих проявів, уваги, пам'яті, нервових процесів, пластики і координації рухів дітей, а також адекватно оцінити всі ці параметри. 11% дітей отримали 5 балів, що свідчить про високий рівень розвитку музикальності. Ці діти правильно передавали образи в рухах, адекватно змінюючи їх відповідно до темпу і ритму музики. 49% дітей продемонстрували середній рівень: вони вміли виражати загальний характер музики, але початок і кінець твору не завжди збігалися з їх рухами. 40% дітей отримали низькі оцінки (0–1 бал): їхні рухи не відповідали характеру музики і не збігалися з темпом.

Таким чином, діти з порушеннями зору демонструють середній рівень розвитку вищезгаданих параметрів. Труднощі, які вони відчувають при виконанні завдань, переважно пов'язані з особливостями психічного розвитку. Проте емоційна сфера у них практично не страждає: діти емоційно реагують на музику, що є першим свідченням їхньої музичності.

Дані про рівень музичного та психомоторного розвитку дітей наведені в таблиці 1 «Рівень музичного та психомоторного розвитку дітей».

Наступна методика передбачала виконання завдань для дітей, як індивідуально, так і в групах. Під час індивідуальних занять вдалося виявити такі здібності: розвиток звуковисотного слуху, відчуття ритму та відчуття ладу.

Таблиця 1

Рівень музичного та психомоторного розвитку дітей

Параметр	Кількість дітей, %		
	0–1 низький	2–4 середній	5 високий
Музичність	41	52	9
Емоційна сфера	19	68	11
Творчі прояви	42	41	22
Увага	38	49	8
Пам'ять	43	52	11
Рухливість нервових процесів	37	48	9
Пластичність, гнучкість	41	43	21
Координація рухів	39	37	19

Дітям запропонували заспівати знайому пісню без музичного супроводу. Половина учасників (51%) успішно виконала завдання, тоді як 49% заспівали фальшиво, незважаючи на те, що їм надавали музичний акомпанемент.

Для оцінки відчуття ритму діти взяли участь у грі «Ехо», де мали відтворити звуки тварин і птахів, виконуючи їх у різних ритмах. Після цього кожен учасник співав свою улюблену пісню, поки інший акомпанував на бубні. Більшість дітей (60%) успішно справилися із завданнями, проявивши зацікавленість, тоді як 40% мали труднощі, допускаючи помилки як у грі «Ехо», так і під час виконання пісні.

Діти прослухали кілька музичних фрагментів і повинні були визначити, чи є вони завершеними. Лише 40% дітей впоралися без помилок, а решта 60% мали певні труднощі, вагаючись у відповідях, хоча попередньо їм пояснили, які мелодії вважаються завершеними.

Діти прослухали кілька мелодій у різних темпах і повинні були ідентифікувати їх, використовуючи умовні позначення: черепаха для повільного темпу, заєць для швидкого. Це завдання виконали без помилок 50% дітей, решта не змогла справитися.

Діти прослухали музичний твір і визначали його жанр — вальс чи марш. Це викликало певні труднощі у 40% дітей, натомість 60% впоралися без помилок.

Таблиці 2 та 3 «Розвиток основних музичних здібностей» (індивідуальні та колективні завдання) наведені далі в тексті.

Таким чином, підсумовуючи виконану роботу з оцінки рівня музичного розвитку, можна стверджувати, що діти з порушеннями зору демонструють середній рівень музичних здібностей. Однак деякі

з них мають значний музичний потенціал, який може бути реалізований як через спеціалізоване корекційне навчання, так і за підтримки батьків. Завдання педагогів, які працюють з такими дітьми, полягає в тому, щоб виявити їхні природні задатки та, не втрачаючи сенситивний період, коригувати й розвивати їх у повній мірі.

На другому етапі нашої роботи була реалізована корекційна програма для дітей з порушеннями зору. Виходячи з отриманих даних, ми вирішили розробити спеціальну корекційну програму для дітей із обмеженими можливостями розвитку, зокрема з порушеннями зору. Основою нашої програми стало розуміння того, що музична діяльність сприяє емоційному, творчому, моральному, естетичному та інтелектуальному розвитку дітей, а також може виконувати компенсаторну функцію. У розробці програми враховувалися психологічні особливості дітей із порушеннями зору.

Заняття музикою, ритмікою та танцями позитивно впливають на емоційний і творчий розвиток дітей, формуючи музичний слух, пам'ять та пластичність. Діагностика виявила у дітей певну невпевненість у танцювальних рухах, брак уяви в творчості та слабе відчуття музичного ритму. Успіхи в музичному вихованні залежать від правильної організації та регулярності занять, що зумовило необхідність створення плану корекційного музичного розвитку дітей через музикотерапію. Програма орієнтована на дітей старшого дошкільного віку.

Основна мета програми — корекційний розвиток дітей з порушеннями зору в музичній діяльності через музикотерапію.

Таблиця 3

Розвиток основних музичних здібностей (колективні завдання)

Здібність	Кількість дітей, %	
	Без помилок	З помилками
Орієнтація в тембрах	61	41
Визначення засобів музичної виразності	49	49
Образне бачення	52	52
Орієнтація в жанрах	58	38

Таблиця 2

Розвиток основних музичних здібностей (індивідуальні завдання)

Здібність	Кількість дітей, %	
	Без помилок	З помилками
Звуковисотний слух	50	50
Відчуття ритму	60	40
Відчуття ладу	40	60

Заняття з корекційної музичної діяльності проводяться в груповій формі один раз на тиждень по 25 хвилин. Для досягнення оптимальних результатів важливо рівномірно розподілити психофізичне та мовне навантаження.

Заняття структуроване за схемою: вступна частина, основна частина та підсумкова частина.

Таким чином, корекційні заняття не лише розвивають музичні навички, але й позитивно впливають на емоційний та соціальний розвиток дітей з порушеннями зору.

У динамічних музичних іграх також необхідна миттєва реакція на зміни в музиці, на рухи однолітків, прояв креативності. Танці та пантоміма є формами художньої діяльності, які оптимально сприяють формуванню та розвитку дитячої творчості. Однією з ключових умов для розвитку у дошкільників з обмеженими можливостями творчості в танці є усвідомлене ставлення дітей до засобів танцювальної виразності, а також оволодіння мовою пантомімічних і танцювальних рухів. У процесі занять діти з обмеженими можливостями ознайомлюються не лише зі значенням окремих рухів, але й з принципами їх модифікації, а також з базовими прийомами композиції танцю. Для цього використовуються танцювальні етюди та пантомімічні вправи.

Бесіди «Поринемо у світ музики» організовуються з урахуванням особливостей розвитку дітей з обмеженими можливостями, їх можливостей сприймання музики. Під час проведення таких бесід бажано використовувати відеотехніку або аудіозаписи. Розповіді супроводжуються прослуховуванням музичних фрагментів, виконаних на різних музичних інструментах. У ході бесід у дітей розширюється кругозір, розвивається слухове сприймання музики.

В залежності від поставлених цілей музичний педагог може комбінувати завдання або використовувати окремі з них при плануванні занять.

Під час третього етапу роботи ми провели оцінку ефективності корекційної програми та підвели підсумки виконаної корекційної діяльності.

Для перевірки результативності програми ми вважали за необхідне здійснити повторну

діагностику дітей з порушеннями зору. В процесі обстеження були використані ті ж методи, що й під час первинної діагностики. Результати повторної діагностики доцільно представити у вигляді діаграм, оскільки вони дозволяють чітко відстежувати динаміку розвитку дітей та порівнювати результати з первинною діагностикою.

Дослідження розпочалося з бесіди, під час якої ми отримали інформацію про улюблені заняття дітей, їх схильності та інтереси. Результати виявилися наступними: 20% дітей віддали перевагу перегляду мультфільмів по телевізору (1), 20% — образотворчій діяльності (малювання) (2), інші 48% — музичній діяльності (3).

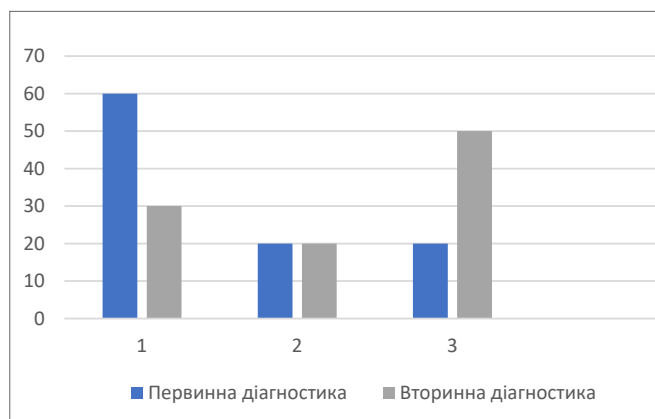
Отже, кількість дітей, які з радістю слухають музику, співають, танцюють і грають у музичні ігри, збільшилася на 30%. Більшість дітей виявили перевагу музичній діяльності, що свідчить про зростаючий інтерес до музики в цілому, та про те, що вони визначають її як пріоритетну діяльність (мал. 1).

Звісно, інтереси дітей формуються не лише під впливом педагогічного оточення, але й завдяки близьким, які відіграють важливу роль у їх музичному розвитку. Результати опитування батьків показали, що загалом вони сприяють поглибленому музичному розвитку своїх дітей.

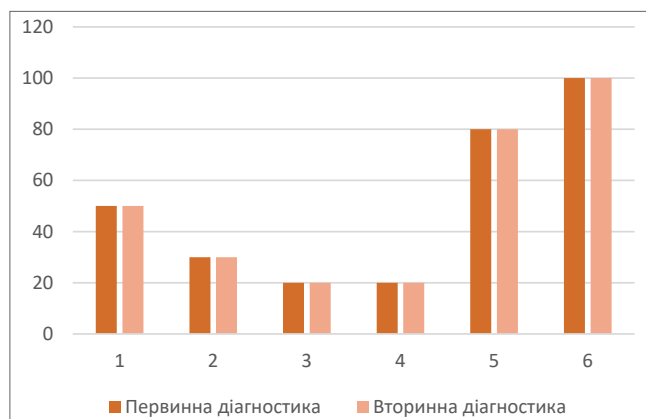
Так, 70% батьків почали більше часу присвячувати прослуховуванню музики разом із дітьми (1), тоді як раніше цим займалися лише 50%. Кількість батьків, які разом із дітьми відвідують концерти, зросла на 20% (2). Інші параметри залишилися на тому ж рівні: наявність музичної освіти у батьків (3), наявність музичних інструментів у родині (4), аудіотехніки (5) та музичних іграшок у дітей (6).

Отже, батьки виявили більший інтерес до музичного виховання своїх дітей, продемонструвавши вищий рівень участі в їх музичному розвитку порівняно з результатами первинної діагностики. Вони зазначили, що діти почали більш емоційно реагувати на музику, діляться враженнями від музичних занять, і ці зміни в поведінці їх особливо радують.

З метою дослідження музичності та естетичних почуттів у дітей нами була повторно застосована

Мал. 1. Результати повторної діагностики (бесіди) з дітьми

Мал. 2. Результати повторної діагностики (бесіди) з батьками

методика Урунтаєвої Г.А. Обстеження проводилося в індивідуальному форматі. Кожній дитині було запропоновано прослухати незнайому пісню та спробувати визначити її характер і настрій.

Уміння слухати музичний твір (1). Високий рівень розвитку цієї здатності продемонстрували 50% дітей, що свідчить про зростання на 30% у порівнянні з первинними результатами. Ці діти сумлінно виконали завдання, уважно слухаючи пісню до кінця. Середній результат показали 30% дітей, які не змогли вислухати музику до кінця та відволікалися на сторонні предмети. Низький результат спостерігався у 20% дітей, які займалися сторонніми справами під час завдання, дивилися на себе в дзеркалах або відволікалися на своє взуття.

Емоційна чутливість до музики (2). У 30% випадків діти точно визначили емоційний характер пісні, на їхніх обличчях під час прослуховування були помітні позитивні емоції. Середній рівень розвитку цієї здатності спостерігався у 50% дітей, які проявляли менш виражені емоційні реакції. Низький рівень зафіксовано у 20% дітей, які не змогли уважно вислухати пісню, відволікалися та не зрозуміли зміст твору.

Розуміння (3) та естетична оцінка музичного твору (4). Високий рівень розвитку цих здібностей спостерігався у 30% дітей, які без труднощів визначали і словесно описували характер пісні. Естетичні почуття у цих дітей були досить розвинуті, пісня викликала у них яскраві емоції. Низький рівень розвитку цих двох здібностей продемонстрували 10% дітей, які мали труднощі з визначенням характеру музики і повторювали загальні епітети, що не розкривали особливостей пісні.

Таким чином, можна стверджувати, що рівень музичного розвитку зріс практично за всіма показниками. Діти показали результати, які якісно відрізняються від первинного обстеження, а також зріс відсоток дітей з високим рівнем музичності.

Методика А.С. Буреніної дозволила детально оцінити особливості музичності, емоційності, творчих проявів, уваги, пам'яті, нервових процесів, пластики та координації рухів дітей.

Результати дослідження

1. Музичність (1). Високий рівень розвитку продемонстрували 30% дітей, які отримали 5 балів. Ці

Мал. 3. Результати діагностики по методиці Урунтаєвої Г.А.

діти правильно передавали в рухах образи та змінювали рухи відповідно до темпу та ритму. Середній бал отримали 40% дітей, а 30% показали низький результат, їх рухи не відображали характер музики.

2. Емоційність (2). 40% дітей отримали 5 балів за виразність міміки та пантоміми, передаючи різноманітні почуття. 10% дітей продемонстрували низький рівень, а 50% — середній, із менш вираженими емоціями.

3. Творчі прояви (3). 30% дітей виявили високий рівень творчості, імпровізуючи під незнайому музику. 40% мали середній творчий потенціал, а 30% показали низький рівень, не виявляючи захоплення процесом.

4. Увага (4). 30% дітей отримали низькі оцінки через розсіяність уваги, 50% — середні, а 20% — високі, виконуючи композицію самостійно.

5. Пам'ять (5). 30% дітей показали низький рівень пам'яті, потребуючи 10 і більше повторень. 50% отримали середні бали, а 20% запам'ятали послідовність рухів менше ніж за 5 повторень.

6. Мобільність нервових процесів (6). 30% дітей проявили високу швидкість реакції на зміну музики. 50% отримали середні бали, а 20% — низькі, з затримками в переходах між рухами.

7. Координація рухів (7). 10% дітей показали низький рівень, 30% — високий, а 60% — середній, відчуваючи труднощі в виконанні.

Результати показали зростання у всіх параметрах порівняно з первинною діагностикою. Зменшилася кількість дітей з низькими оцінками і збільшилася кількість високих результатів, особливо в емоційності, що є важливим показником корекційного розвитку. Діаграма надасть можливість візуалізувати динаміку музичного розвитку дітей.

Результати проведення методики

Методика передбачала індивідуальну та групову роботу з дітьми, що дозволило оцінити рівень розвитку різних музичних здібностей.

Індивідуальні завдання

1. Розвиток звуковисотного слуху (1). 70% дітей без помилок виконали завдання заспівати пісню без супроводу, тоді як 30% заспівали фальшиво, навіть під час музичного супроводу.

2. Відчуття ритму (2). 80% дітей без помилок акомпанували на бубні співаючій дитині, 20% допустили помилки.

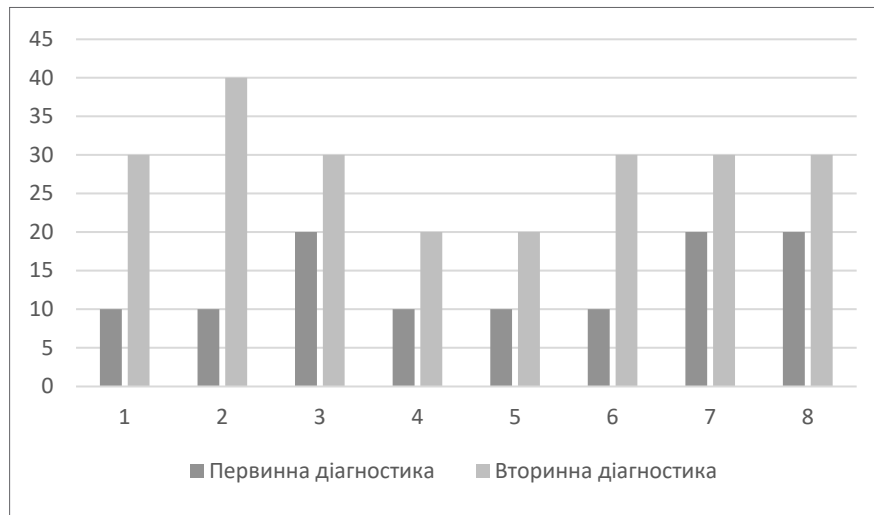
3. Відчуття ладу (3). 60% дітей без помилок визначили, чи мелодія завершена, тоді як 40% мали помилки. Загалом на 20% дітей більше надали безпомилкові відповіді.

Групові завдання

4. Орієнтація в тембрах (4). 90% дітей без помилок назвали музичний інструмент за звучанням, 10% мали труднощі.

5. Визначення засобів музичної виразності (5). 70% дітей без помилок виконали завдання з визначення темпу, 30% допустили помилки.

6. Образне бачення (6). 70% дітей справилися з завданнями без помилок, решта 30% не змогли їх виконати.

Мал. 4. Результати діагностики за методикою А. С. Буреніної

7. Орієнтація в жанрах (7). 90% дітей без помилок визначили жанр твору, 10% мали труднощі з відповідями.

Висновки. З результатів дослідження видно, що порушення зору не є непереборною перешкодою для успішного оволодіння музичною діяльністю. Однак не можна не визнати, що зоровий дефект викликає зміни в психічній активності, що чітко проявляється в особливостях уваги, пам'яті та мовлення таких дітей.

Пріоритетною є емоційна сфера дітей з порушеним зором, яка, варто відзначити, розвинена у них досить добре, про що свідчать результати обстеження.

Також, безсумнівно, не слід забувати про компенсаторні здібності дітей. Завдяки спеціальним завданням з використанням музикотерапії було виявлено, що поряд із порушеною увагою та пам'яттю, діти мають високий рівень розвитку слухових сприйнянь, зокрема здатність розрізняти звуки.

Список використаних джерел

1. Музыка души. Введение в музыкотерапию. (Сложено за лекціями Антоніо Менегетті). СПб., 2012. 136 с.
2. Шипулін Г.П. Лікувальний вплив музики // Питання сучасної психоневрології. Т. 38. Л., 2006. 479 с.
3. Тарасов Г.С. Про психологію музики // Питання психології, 2004. № 5. С. 95–100.
4. Царькова Є.Г. Діалогічний простір музики у змінюваному світі / — Музична психологія як наука: історія становлення та предметна область, Харків, 2009. 174 с.
5. Арттерапія у спеціальній освіті: Навч. для ст. серед. і вищ. пед. навч. закладів / Е.А. Медведєва, І.Ю. Левченко, Л.Н. Комісарова, Т.А. Добровольська. К.: Вид. центр «Академія», 2012. 285 с.
6. Земна М.І. Учителю про дітей з порушеннями зору. Львів., 2003. 159 с.
7. Теплий Б.М. Психологія музичних здібностей. К.: Наука, 2012. 348 с.
8. Ведрашко Є.А. Діагностика музичних здібностей // Учитель року. 2001. № 3. 34 с.
9. Любовський В.І., Розанова Т.В. Спеціальна психологія: Навчальний посібник для студентів дефектологічних факультетів педагогічних вузів (під ред. Любовського В.І.). К., 2011. 398 с.
10. Урунтаєва Г.А. Діагностика психологічних особливостей дошкільника. К., 2007. 96.

References

1. Muzyka dushi. Vvedennia v muzykoterapiiu. (Skladeno za lektsiiamy Antonio Menehetti). SPb., 2012. 136 s.
2. Shypulin H. P. Likuvalnyi vplyv muzyky // Pytannia suchasnoi psykhonevrolohi. T. 38. L., 2006. 479 s.
3. Tarasov H. S. Pro psykhologiiu muzyky // Pytannia psykhologii, 2004. № 5. S. 95–100.
4. Tsarkova Ye. H. Dialohichnyi prostir muzyky u zminiuvanomomu sviti / — Muzychna psykhologhiia yak nauka: istoriia stanovlennia ta predmetna oblast, Kharkiv, 2009. 174 s.
5. Artterapiia u spetsialnii osviti: Navch. dlia st. sered. i vyshch. ped. navch. zakladiv / E. A. Medvedieva, I. Iu. Levchenko, L. N. Komisarova, T. A. Dobrovolska. K.: Vyd. tsentr "Akademiia", 2012. 285 s.
6. Zemna M. I. Uchyteliu pro ditei z porushenniamy zoru. Lviv., 2003. 159 s.
7. Teplyi B. M. Psykhologhiia muzychnykh zdibnostei. K.: Nauka, 2012. 348 s.
8. Vedrashko Ye. A. Diahnostyka muzychnykh zdibnostei // Uchytel roku. 2001. № 3. 34 s.
9. Liubovskiy V. I., Rozanova T. V. Spetsialna psykhologhiia: Navchalnyi posibnyk dlia studentiv defektologichnykh fakultetiv pedahohichnykh vuziv (pid red. Liubovskoho V. I.). K., 2011. 398 s.
10. Uruntaieva H. A. Diahnostyka psykhologichnykh osoblyvostei doshkilnyka. K., 2007. 96.

ГУМАНІТАРНИЙ ФОРУМ HUMANITARIAN FORUM

Науковий журнал

ТОМ 2, № 2, 2024

Головний редактор — д.п.н., професор *Мачинська Н.І.*

Київ 2024

Видано в авторській редакції

Засновник / Редакція
Наукова установа «Науково-дослідний центр сталого розвитку»

Україна, м. Київ, вул. Мечнікова, 4/1, оф. 19А
Контактний телефон: +38 (044) 333-4556
E-mail: info@csr.com.ua
<https://humanitarian.com.ua>

Підписано до друку 17.12.2024. Формат 60×84/8
Папір офсетний. Гарнітура NewCenturySchoolbook.
Умовно-друкованих аркушів 4,88. Тираж 100.
Замовлення № 3. Ціна договірна.
Надруковано з готового оригінал-макету.

Надруковано у видавництві
ТОВ «Центр учбової літератури»
вул. Лаврська, 20, м. Київ
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2458 від 30.03.2006 р.